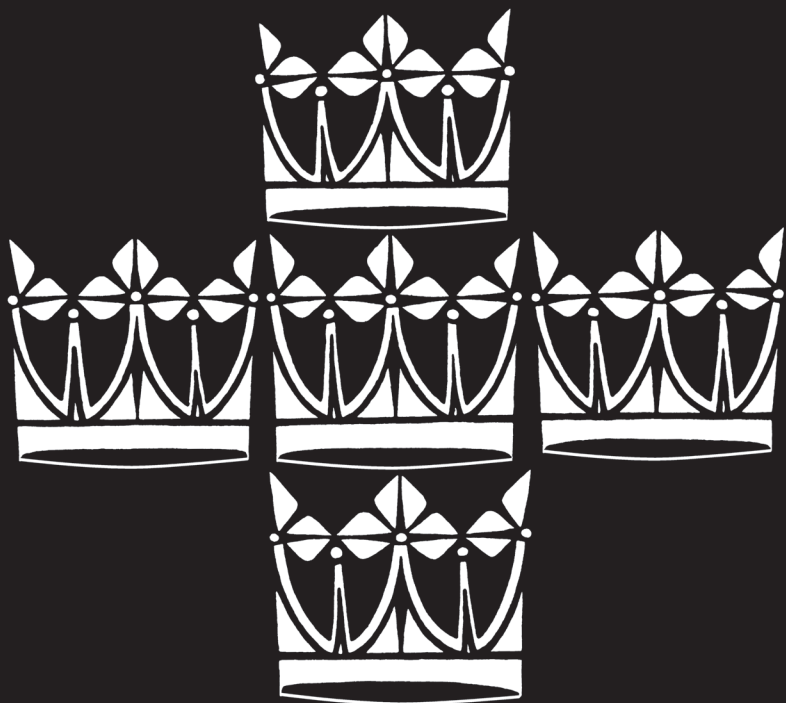

Nils G. Bartholdy

Adelsmanden Bertel Thorvaldsen

– En berømt billedhuggers tilløb til våben 145

Terje T. V. Bratberg og Harald Nissen

Billeslektens gravstener og *les seize quartiers* 155

Ronny Andersen og Niels Arne Dam

Danske landsdelsvåbener på tre lågbægre

fra Frederik V's tid 169

Steen Clemmensen

Diskret selvpromovering i Gelre 182

Heraldica varia 187

Heraldisk litteratur siden sidst 189

Jan von Konow 1922–2016 192

Hæfte nr. 114 er udgivet med støtte fra Alnefelts Legat.

HERALDISK TIDSSKRIFT

Udgives af SOCIETAS HERALDICA SCANDINAVICA, hvis medlemmer modtager det gratis. Tidsskriftet udkommer med to numre årligt, i marts og oktober. Medlemskab koster pr. år DKK 260,-. Medlemskab én gang for alle (kun for personer): det 20-dobbelte. Ældre numre af Heraldisk Tidsskrift kan købes, hvis oplag haves.

Redaktør

Seniorrådgiver, cand.mag. Kaare Seeberg Sidselrud, AIH, FSA Scot, Granebakken 9, N-1284 Oslo, Norge – sidselrud@heraldik.org

Redaktion

Fhv. heraldisk konsulent, seniorforsker, cand.phil. Nils G. Bartholdy, AIH, Danmark – bartholdy@heraldik.org

Heraldisk rådgivare, fil.mag. Wilhelm Brummer, aih, Finland – brummer@heraldik.org

Forsker, Ph.D. Øystein Ekroll, FSA, Nidaros Domkirkes Restaureringsarbeider (NDR), Norge – ekroll@heraldik.org

Rådmán, jur.dr. Martin Sunnqvist, aih, Lunds universitet, Sverige – sunnqvist@heraldik.org

Redaktionsråd

Principal Records Specialist, D.Phil (oxon.) Adrian Ailes, AIH, FSA, FRHistS, The National Archives, UK

Amanuens, ordensintendent, fil.kand. Tom C. Bergroth, AIH, Åbo Landskapsmuseum, Finland og

Kungl. Maj:ts Orden, Sverige

Associate Professor, Ph.D. D'Arcy J. D. Boulton, AIH, FSA, Medieval Institute, University of Notre Dame, USA

Historiker, forfatter, cand.philol. Terje Bratberg, Norge

Universitetslektor, jur.dr., fil.kand. Eric Bylander, Uppsala universitet, Sverige

Ph.D. Clive Cheesman, Richmond Herald, College of Arms, England

Cand.scient. Steen Clemmensen, AIH, Danmark

Fil.dr. Inga von Corswant-Naumburg, Sverige

Førsteamanuensis, dr. polit. Jan Oskar Engene, Universitetet i Bergen, Norge

Fil.dr.h.c. Vigdís Finnbogadóttir, Islands forhenværende Præsident, Island

Professor em., dr.philos. Erla Bergendahl Hohler, FSA, Universitetet i Oslo, Norge

Cand.mag. Poul greve Holstein, Danmark

Statsheraldiker, kammarherre, fil.dr. Henrik Klackenborg, AIH, Riksarkivet, Sverige

Museumsinspektør, cand.arch. Peter Kristiansen, Rosenborg Slot, Danmark

Ortopædkirurg, dr. med. Halldór Baldursson, Island

Professor, Ph.D. Peter Kurrild-Klitgaard, AIH, FRHistS, Københavns Universitet, Danmark

Ph.D. Antti Matikkala, AIH, FSA, FRHistS, Helsingfors universitet, Finland

Førstebibliotekar, cand.real. Harald Nissen, NTNU, Gunnerusbiblioteket, Norge

Kgl. ordenshistoriograf, f. d. riddarhusgenealog, fil.kand. Per Nordenvall, AIH, Riddarhuset, Sverige

Elizabeth Roads, MVO, AIH, Lyon Clerk & Snawdoun Herald, Court of the Lord Lyon, Skotland

Professor, dr.phil. Georg Scheibelreiter, AIH, Institut für Österreichische Geschichtsforschung, Østrig

Fil.dr. Leif Tengström, aih, Finland

© Societas Heraldica Scandinavica 2016

ISSN 0040-6966

Grafisk produktion: Høgenhoff Media

Sat med 10/12 pkt. Arno Pro

Papir: 130 gram Arctic Volume White

Materialet i denne publikation er omfattet af den norske *Åndsverklovens* bestemmelser.

Uden særlig aftale med Societas Heraldica Scandinavica er enhver fremstilling af kopier og tilgængeliggørelse kun tilladt i den udstrækning, som noget sådant er hjemlet i lov eller tilladt som følge af en aftale med Kopinor, *interesseorgan for rettighedshavere til åndsverk*.

Adelsmanden Bertel Thorvaldsen

En berømt billedhuggers tilløb til våben

Af Nils G. Bartholdy

TITLE: Bertel Thorvaldsen, a nobleman. A famous sculptor's approach to a coat of arms.

ABSTRACT: The Danish sculptor Bertel Thorvaldsen (1770–1844) spent the most of his life in Rome. With his sculptures he obtained recognition in all Europe, and many princes gave him their orders of knighthood. In 1839 the Grand Cross of the Danish Order of Dannebrog was conferred on him, and he therefore had to create a coat of arms and a motto for the chapel of the Order. He made sketches with the Nordic god Thor standing with his hammer, and this motive, finished by another sculptor, was depicted after Thorvaldsen's death on his stall-plate. Many years before, in Rome, he had been occupied with rough designs for a coat of arms. A sketch with seven decorations under the shield may be dated to 1827. One of the decorations is the Papal Order of the Moor, "Ordine del Moro", bestowed in 1825 on Thorvaldsen in his capacity of President of the Papal Academy of Fine Arts, Accademia di San Luca. As a President of the Academy he was also Count Palatine according to a decree made in 1795 by Pope Pius VI who decided that the presidents of the Academy should bear this title. His new social status may have motivated Thorvaldsen to occupy himself with a personal coat of arms. In the sketch from 1827, Thor is not standing, but sitting airily crosslegged. The totally unsnobbish Thorvaldsen was never impressed by external distinctions. So the sketched coat of arms can hardly be taken too seriously because of its self-ironic stamp. As a President of the Academy he was not bound to be armigerous, and he never used a coat of arms. A portrait of Thorvaldsen wearing all his decorations was not the result of his own initiative, but he certainly decided himself that a model of his sculpture of Nemesis, the goddess who punishes hubris, should appear behind him. The many honours heaped upon him never turned his head.

KEYWORDS: Order of Dannebrog, Ordine del Moro, Count Palatine, Accademia di San Luca.

AUTHOR INFORMATION: Former heraldic adviser, senior researcher – nils.bartholdy@gmail.com

Den 18. november 1839 udnævnte Frederik VI den da verdensberømte billedhugger Bertel Thorvaldsen til storkorsridder af Danne-

brogordenen.¹ Thorvaldsen var året før vendt hjem til Danmark efter at have levet og virket i Rom næsten uafbrudt siden 1797. Som følge

Ill. 1. Bertel Thorvaldsens skitse til eget våben med en stående Thor i skjoldet, 1839 eller senere. Thorvaldsens Museum, C 559 b.

Fig. 1. Bertel Thorvaldsen's sketch for his own coat of arms with a standing Thor in the shield, 1839 or later.

af udnævnelsen til storkorsridder skulle han meddele Ordenskapitlet, hvilket våben han ville føre, og han skulle meddele sit valg-sprog. Til sin kammertjener C. F. Wilckens sagde Thorvaldsen: "Jeg kjender intet andet Vaaben end et T, som var i min Faders gamle Signet". Men Wilckens beretter videre: "Endelig tog han sin Blyant, og paa forskellige Papirer fremkom der bestandig en Thor med sin Hammer, med en eller anden lille Forandring i Stillingen. Derefter begyndte han paa Valgsproget, som han ligeledes skrev paa mange Papirer, og det faldt stadig ud til "Kjærlighed til Fædrelandet". Da Oehlenschläger en Dag besøgte Thorvaldsen, viste han ham sit Udkast til Vaabenet, som Oehlenschläger syntes godt om. "Men Dit Valgsprog synes jeg ikke om", sagde Oehlenschläger. "Ja, lad mig da høre Din Mening",

Ill 2. Thorvaldsens laksegl, 1798.

Fig 2. Seal of Thorvaldsen, 1798.

sagde Thorvaldsen. "Du er jo en Frihedsmænd", svarede Oehlenschläger, "derfor skal Du bruge Ordene: Frihed og Kjærlighed til Fædrelandet." "Det skal Du ret have Tak for!", svarede Thorvaldsen, "Du kjender mig nøie, og Du veed, at for at bevare min Frihed har jeg ikke villet gifte mig. Nu skal det være saaledes, som Du siger".²

Det var nu nok ikke den form for frihed, Oehlenschläger tænkte på. Han må have vidst, at Thorvaldsen i hvert fald på et tidspunkt var påvirket af den franske revolution. Thorvaldsen havde udført en buste af Lord Byron, der i 1820'erne deltog i den græske frihedskrig, og Thorvaldsen var ifølge J. M. Thiele, forfatter til en stor biografi om Thorvaldsen, "Enthusiast for den græske Sag".³ Thorvaldsens ven, arkæologen P. O. Brøndsted, der i perioder boede i Rom, havde i

Ill. 3. Thorvaldsens første skitse til eget våben, Rom 1827. Thorvaldsens Museum, C 559 a.

Fig. 3. Thorvaldsen's first sketch for a coat of arms, Rome 1827.

Ill. 4. Thorvaldsen's anden skitse til eget våben, Rom 1827. Thorvaldsens Museum, C 560 r.

Fig. 4. Thorvaldsen's second sketch for a coat of arms, Rome 1827.

1830 fra Paris i begejstrede vendinger skrevet til ham om julirevolutionen,⁴ og det havde han næppe gjort, hvis ikke Thorvaldsen havde næret lignende sympatier. Kort før sin død i 1844 arbejdede Thorvaldsen på et relief, "Fredens Genius", der holder et kar, hvoraf en løve og en ørn æder fredeligt, et billede på Christian VIIIs nevø prins Friedrich Wilhelm af Hessens ægteskab med den russiske storfyrstinde Alexandra. De førte hhv. en løve og en ørn i deres våbener. Oppositionspressen kom med kritiske bemærkninger, hvorefter Thorvaldsen satte en frihedshue på geniens hoved.⁵ Så længe Thorvaldsen havde fast bopæl i Rom, kunne

han vanskeligt skilte med politisk farvede frihedsideer. Magthaverne – paven, fyrsterne, aristokraterne – var jo hans kunder.

Det er rigtigt, at Thorvaldsen ikke var gift, men han havde et forhold til en romerinde, Anna Maria Magnani, der var gift og i pavens Rom ikke kunne blive skilt. Sammen havde hun og Thorvaldsen en søn, Carlo Alberto, der døde som barn, og en datter, Elisa. Hun blev gift med den danske officer Fritz Paulsen, hofchef for den i Rom boende prinsesse Charlotte Frederikke, der var skilt fra prins Christian (VIII) Frederik.⁶

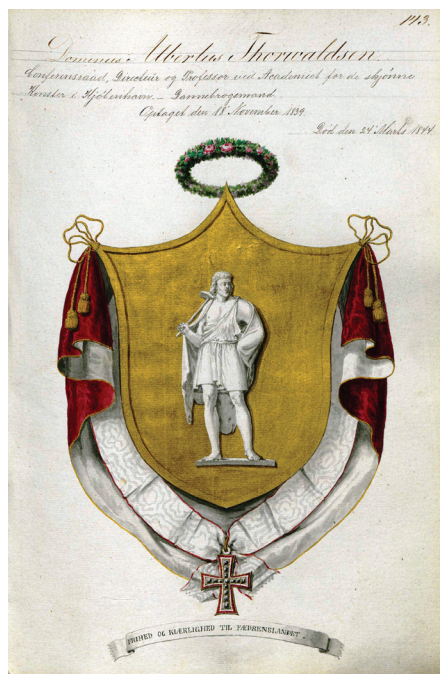
På et udkast til storkorsvåben, der kan stamme fra 1839 eller måske lidt senere, har

Thorvaldsen tegnet en stående Thor – svarende til første stavelse i hans navn – med en hammer i hånden. Et draperi omgiver skjoldet, over det svæver en krans, og omkring det læses det endelige valgsprog.⁷

Thorvaldsen vides fra 1798 at have brugt et segl, hvori der er gengivet en buste, formentlig forestillende ham selv. Forneden ses forskelligt billedhuggerværktøj og foroven hans navn.⁸ Men på våbenudkastet tegnede han en stående figur. Den har nogen lighed med den portrætstatue, som han i 1839 udførte af sig selv. Han står støttet til Håbet og med hammer og mejsel i hænderne.

Portrætstatuen ses på Thorvaldsens skydeskive.⁹ Han blev optaget i Det Kgl. Københavnske Skydeselskab og Danske Broderskab under sit besøg i Danmark i 1819 og ”gav skive” samme år. Men den bevarede skydeskive kan ikke stamme fra dette år, da Thorvaldsen først udførte portrætstatuen i 1839. Måske er den eksisterende skydeskive først blevet til efter hans død.

I 1843 mindede Ordenskapitlet Thorvaldsen om, at man endnu ikke havde modtaget våben og valgsprog fra ham. Han fik imidlertid aldrig afleveret en tegning af sit våben. Efter hans død rentegnede billedhuggeren Wilh. Bissen våbenet efter Thorvaldsens idé, en stående Thor med en hammer.¹⁰ Det endelige resultat, malet af den kgl. våbenmaler Ole Larsen, kan ses i Dannebrogordenens våbenbog, hvor våbenet tidligst kan være malet ind i 1844.¹¹ Som heraldik betragtet er det ikke heldigt, idet guld og sølv ikke må støde op mod hinanden i et våbenskjold. I den grønne krans foroven indgår der røde roser, hvilket ikke kan have hørt til Thorvaldsens egen idé. Valgsproget ”Frihed og

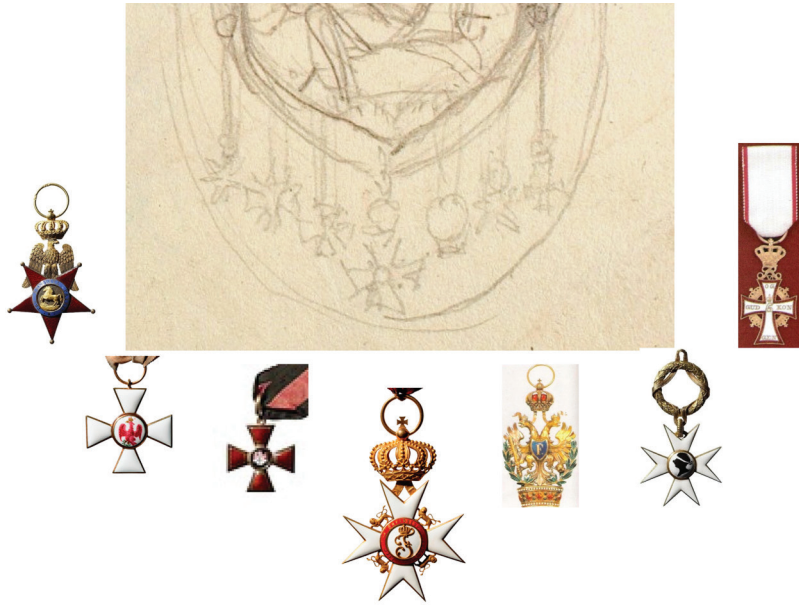
Ill. 5. Våben for Thorvaldsen som storkorsridder af Dannebrogordenen i ordenens våbenbog, 1844 eller senere.

Fig. 5. The arms of Thorvaldsen as a Knight Grand Cross of the Order of Dannebrog in the armorial of the order, 1844 or later.

Kjærlighed til Fædrelandet” ses i skriftbåndet under våbenet. Ole Larsen gengav også våbenet på den metalplade, der blev ophængt i Frederiksborg Slotskirke. Den er i dag i en meget miserabel tilstand.

Denne del af historien om Thorvaldsens våben er kendt. Men der er en forhistorie, og den foregår i Rom og belyses af tegninger, der er blevet til mere end ti år forinden.

Der var nemlig andet end faderens gamle signet med et T og Thorvaldsens eget segl. Da Thorvaldsen sad i Danmark og skulle

Ill. 6. Thorvaldsens syv ordener i 1827 og hans anden skitse til eget våben.
Fig. 6. Thorvaldsen's seven decorations and his second sketch for a coat of arms.

finde på et våben, må han være kommet i tanker om, at han i sin tid i Rom havde systet med noget lignende. Det fremgår af tegninger, der ligger blandt hans efterladenskaber. På et stykke papir med datoen 4. februar 1827, måske en del af et brev, han havde modtaget, har Thorvaldsen løseligt skitseret et våben.¹² Skjoldformen er den samme som på udkastet til storkorsvåben. Det er en typisk italiensk skjoldform, der især blev brugt i renæssancetiden. På bygninger, gravmæler og andre mindesmærker i Rom, der i høj grad er præget af heraldik for paver, kardinaler og adel, har Thorvaldsen haft rig anledning til at se eksempler på våbener med denne skjoldform. Ligesom på storkorsvåbenet ses en krans over skjoldet. Det er

umiddelbart svært at se, hvad figuren inde i skjoldet skal forestille. Det synes dog at være en siddende skikkelse. Forneden står der noget, der med god vilje kan læses som "Thor". Ned fra skjoldet er der tegnet nogle lange, tykke streger.

At der er tale om en skitse til Thorvaldsens eget våben, fremgår af en anden og tydeligere tegning.¹³ Man genkender skjoldformen og kransen over skjoldet. Inde i skjoldet ses tydeligt en siddende skikkelse. Det ser ud, som om et stykke stof er lagt over den venstre arm. Neden under den siddende står der "Thor". Det er tydeligt, hvad der hænger under skjoldet. Det er 7 ordenstegn. Det var det, de tykke streger forneden på den førnævnte skitse skulle antyde. Livet

igennem modtog Thorvaldsen et stort antal ordener. I februar 1827 havde han fået den 7. orden.

I 1827 var Thorvaldsen dekoreret med: Dannebrogordenens ridderkors, som han modtog i 1810; Begge Siciliers Ordens ridderkors, modtaget 1814; den østrigske Jernkroneordens 3. klasse, modtaget 1819; den russiske Wladimirordens 4. klasse, modtaget 1823; den preussiske Røde Ørns Ordens 3. klasse, modtaget 1825; "Morordenen", som han i 1825 modtog i sin egenskab af præsident for San Luca-Akademiet i Rom; den württembergske Kroneordens kommandørkors, modtaget i februar 1827.¹⁴ Ordenstegnene kan med ret stor sikkerhed genkendes på skitsen til våben. Det württembergske kommandørkors hænger i det bånd, hvormed det bæres om halsen. De øvrige ordenstegn, der skulle bæres på venstre side af brystet, er placeret med tre på hver side af kommandørkorset. Allerede i marts 1828 fik Thorvaldsen den næste orden, som var Den sachsiske Civilfortjenstorden.¹⁵ Den ses ikke under skjoldet. Tegningen må derfor med stor sandsynlighed dateres til 1827.

"Morordenen", "Ordine del Moro", også kaldet "Ordine del Moretto", var indstiftet af pave Pius VII den 23. september 1806. Ordenstegnet er et enkelt hvidemaljeret malteserkors med et morhoved i en medaljon. Pius VII's våben var et delt skjold med våbenet for Benediktinerordenen, som han tilhørte, i dexter del og våbenet for hans slægt, Chiamonti, i sinister del. I slægtsvåbenet er der bl. a. en skråbjælke belagt med tre morhoveder. Derfor ses der et morhoved i ordenstegnet. Over korset er der en stor laurbærkrans. Ordenstegnet skulle bæres i

Ill. 7. Ordensbehængt Bertel Thorvaldsen. Maleri af C. A. Jensen, 1839, 139 x 100 cm. Det Nationalhistoriske Museum på Frederiksborg Slot. Foto: Hans Petersen.

Fig. 7. Bertel Thorvaldsen covered with decorations. Painting by C. A. Jensen, 1839.

et rødt bånd med sorte striber af det medlem af det pavelige kunstakademi Accademia di San Luca, der var blevet valgt til at være akademiets præsident.¹⁶ Endnu i begyndelsen af 1800-tallet havde den pågældende titlen "Principe", altså "fyrste". Dette blev lidt senere ændret til "Presidente", præsident, og det var benævnelsen, da Thorvaldsen den 16. december 1825 blev valgt til præsident for akademiet. I datiden var der nogle, der mente, at dette ikke var passende, fordi Thorvaldsen som protestant var kætter. Større fordomsfrihed udviste pave Leo XII, Pius VII's efterfølger. "Er ikke Thorvaldsen

Ill. 8. Morordenen, "Ordine del Moro", båret af Thorvaldsen som præsident for det pavelige kunstakademi, Accademia di San Luca. Thorvaldsens Museum, N 23.

Fig. 8. The Papal Order of the Moor, "Ordine del Moro", worn by Thorvaldsen as President of the Papal Academy of Fine Arts, Accademia di San Luca.

anseet for den største Billedhugger i Rom?", skal han have spurgt. Det lod sig vanskeligt benægte. Ved visse lejligheder havde akademiets præsident funktioner i forhold til kirken. Hertil bemærkede paven, at Thorvaldsen så bare kunne sige, at han var upasselig.

Derefter blev Thorvaldsen valgt til præsident.¹⁷ Han var allerede i 1808 blevet medlem og professor ved San Luca-Akademiet,¹⁸ hvis historie går tilbage til 1500-tallet. Man var præsident for akademiet for en treårig periode, og når denne var slut, kunne en afgået præsident fortsat bære ordenstegnet og vedblive med at være "Cavaliere", ridder. Thorvaldsens eksemplar af ordenstegnet indgår i samlingerne på Thorvaldsens Museum.¹⁹

Thorvaldsen havde oplevet hele Pius VII's pontifikat, der varede fra 1800 til hans død i 1823. I årene fra 1823 fik Thorvaldsen til opgave at projektere og udføre pavens gravmæle til Peterskirken i Rom. Også i den anledning lød der kritiske røster, fordi Thorvaldsen ikke var katolik. Pius VII's betroede statssekretær og smidige diplomat kardinal Ercole Consalvi, der også interesserede sig levende for kunsten og kunstnerne, havde afsat egne midler til realiseringen af gravmælet.²⁰ Han havde bestemt, at hvis billedhuggeren Antonio Canova var i live, når paven var død, skulle denne udføre et gravmonument. Hvis han var død forinden, skulle Thorvaldsen have opgaven. Canova døde året før paven. Derfor skabte den danske billedhugger det store gravmæle, der blev afsløret i 1831. Af de mange bevarede skitser til gravmælet fremgår det, at Thorvaldsen især arbejdede med opgaven 1824-25. Det er derfor nærliggende at forestille sig, at den nye pave også af den grund i 1825 sørgede for, at Thorvaldsen blev valgt til præsident for San Luca-Akademiet.

Som dekoreret med "Morordenen" i sin egenskab af præsident for akademiet var Thorvaldsen blevet pavelig "Cavaliere", ridder. Men han var blevet mere end det. I 1795

havde Pius VII's forgænger, pave Pius VI, bestemt, at den, der var blevet valgt til San Luca-Akademiets "Principe" – senere benævnt præsident, "Presidente" – skulle i den periode, hvor han var leder af akademiet, være "Conte Palatino", på latin: "comes palatinus" eller "comes lateranensis palatii", paladsgreve.²¹ På dette tidspunkt tildelte både paven og Det Hellige Romersk-Tyske Riges kejser denne adelstitel.²² På tysk hed den "Pfalzgraf" eller "Hofpfalzgraf", på latin: "comes palatinus caesareus". Efter 1806, da kejseren nedlagde kejserkronen og derefter "kun" var kejser af Østrig, fortsatte paven med at udnævne paladsgrever.

Thorvaldsen var naturligvis klar over, at han nu var pavelig paladsgreve, "Conte Palatino". Der var tradition for, at denne titel blev anført i officielle akter.²³ Det må være grunden til, at Thorvaldsen i 1827, midt i sin funktionsperiode som San Luca-Akademiets præsident, sad og tegnede et våben til sig selv. Han valgte bevidst en skjoldform fra det århundrede, 1500-tallet, hvor akademiet var stiftet. Oven over skjoldet placerede han den store laurbærkrans fra "Morordenen". Inde i skjoldet gengav han sig selv i den nordiske gud Thors skikkelse. Græske og romerske guder og helte ses i mange af Thorvaldsens værker, men ingen fra den nordiske mytologi. Da Thorvaldsen i 1819 var på besøg i Danmark, blev han fejret ved store fester, og ved en lejlighed sagde Oehlenschläger i en tale: "Én Bøn har jeg dog, som jeg troer de Fleste dele: Tænk imellem paa Nordens gamle Gudeskare, paa de første, herlige Forestillinger af et Folk, fra hvem Du stammer!", og i en sang blev der sunget "Om Asathor og om hans Hammer".²⁴ Måske tænkte Thor-

valdsen på dette, da han nogle år senere i Rom tegnede et våben.

Hans våbentegning skal næppe tages alt for alvorligt. Thor-skikkelsen med, hvad der kan være akademiuniformens kappe over den ene arm, står ikke op, men sidder nonchalant med benene over kors. Det virker, som om en vis distance til den megen hæder, Thorvaldsen var blevet genstand for, her kommer til udtryk. Der er et stænk af selvironi i våbenskitzen på grund af den sidende skikkelse. "Thor", Thorvaldsen, den store billedhugger fra Norden, havde vundet enorm anerkendelse, men han sidder roligt ned; det gik ham ikke på. Thorvaldsen har sikkert moret sig med at tegne et våben på et tidspunkt, hvor han var blevet overøst med hædersbevisninger, og nu også var blevet adlet af paven. Den lille tegning blev jo bare liggende blandt hans papirer. Over for omverdenen førte han ikke noget våben i den tid, han var akademiets præsident, og han havde ingen pligt til at antage et våben. Privat brugte han næppe nogensinde titlen "Conte Palatino".

Samme år som Thorvaldsen blev storkorsridder, 1839, var han blevet malet til portrætsamlingen på Frederiksborg af den kendte portrætmaler C. A. Jensen. Det blev udført "ifølge allerhøieste Befaling",²⁵ reelt efter prins Christians (VIII) udtrykkelige ønske. Fædrelandets store søn havde kastet glans over Danmarks – og Islands – navn og skulle derfor portrætteres med alle synlige tegn på samtidens værdsættelse af ham. På maleriet er Thorvaldsen iført den uniform, han havde som medlem af det franske akademi (Institut de France, Académie Royale des Beaux-Arts), hvor han havde været med-

lem siden 1824. Thorvaldsen kan ikke selv have taget initiativet til portrættet og har næppe selv ønsket at blive malet iført akademiformen og med alle de ordenstegn, han indtil da havde modtaget. Det var 6 flere, end da han tegnede skitser til våben i 1827, nemlig: kommandørkorset af 2. grad af Den sachsiske Civilfortjenstorden modtaget 1828; kommandørkorset af Den bayerske Krones Orden modtaget 1829; kommandørkorset af Dannebrogordenen modtaget 1829; officerskorset af den franske Æreslegion modtaget 1831; Dannebrogsmændenes Hæderstegn modtaget 1833; Den württembergske Friedrichsorden (storkors) modtaget 1837.²⁶ Efter modtagelsen af det danske storkors fik han endnu 2 udenlandske ordener, nemlig: storkorset af Den bayerske Hellige Michaels Fortjenstorden modtaget 1841; den preussiske Orden Pour le Mérite for Kunst og Videnskab modtaget 1842.²⁷ Som virkelig etatsråd siden 1819 og konferensråd fra 1838 havde han høj officiel rang og var dermed rangadelig, og han steg endnu højere i rang, da han blev storkorsridder. Om Thorvaldsens holdning til rang og ordener oplyser Thiele følgende:

”Rangsforhold og deslige var ham en ligesaa ubekendt, som uinteressant Sphære. Ordensdekorationer betragtede han som Præti-osa, der have en vedtagen Værdi, og med hvilke man kunde smykke sig ved visse Leiligheder naar man var imellem det Slags Folk.

Han var imidlertid ikke ufølsom for disse Smykker, som han nu i en Række af Aar var bleven vant til, at Fyrsterne hængte paa ham. Da deres Antal begyndte at blive betydeligt, bleve de for ham som en anden af hans Sam-

linger, og han morede sig ved, nu og da at see den forøget med et nyt Smykke. Denne Samling af Ordener opbevarede han i et særegent, lille Skrin, og naar unge Damer besøgte ham, fremviste han dem gierne.

Skulde han til Hove eller i et Ministerselskab, saa var det ham en Sag af Vigtighed, hvilke Ordener han den Dag burde bære, for ikke at støde Den eller Den. Men i Slutningen af 1838 gav det Anledning til en lystig Scene, da han havde ladet sig overtale til, ved en Hoffest engang at bære alle sine Ordener. Det viste sig nemlig aldeles umuligt at faae dem alle anbragte, og da den største Deel var sprættet af igien, var der endnu nok tilbage, for at vække alle deres Beundring, som kun kunde vurdere ham efter Antallet af hans Ordener.”²⁸

Det var C. A. Jensens ønske, at portrættet skulle vise Thorvaldsen i det ”Værelse af Akademiets Figursamling, hvori Thorvaldsens Statuer er opstillede”.²⁹ Bag ved ham ses hans model fra 1820 til en statue – af Nemesis, skæbnegudinden, der straffer overmod. Det var utvivlsomt Thorvaldsens egen idé, at netop denne skikkelse skulle med på portrættet. Med denne afbalancerende figur og den skødesløst siddende Thor-skikkelse på våbentegningen fra 1827 in mente tør man derfor konkludere, at Thorvaldsen nok med en vis tilfredshed tog imod de mange hædersbevisninger livet igennem, men de steg ham ikke til hovedet.

Noter

- 1 Albert Fabritius: Storkors af Dannebrogordenen 1808-1912, i: *De kongelige danske Ridderordener og Medailler*, København 1970, s. 50. – Per Thornit: ”Tegn paa udvortes Erkjendelse”

- ... Bertel Thorvaldsens og H. C. Andersens ordener, Bent Carlsens Forlag 1979, s. 25ff.
- 2 Jfr. Carl Frederik Wilckens: *Thorvaldsens sidste år. Optegnelser af hans kammertjener*, København 1973, s. 138f, og J. M. Thiele: *Thorvaldsens Biographi*, Fjerde Deel, København 1856, s. 104.
 - 3 J. M. Thiele: *Thorvaldsens Biographi*, Tredie Deel, København 1854, s. 371.
 - 4 Sammesteds, s. 413ff.
 - 5 Thiele: *Thorvaldsens Biographi*, Fjerde Deel, s. 233.
 - 6 Birgitte Nyborg: *Charlotte Frederikke, Frederik VII's mor – en historisk biografi*, Forlaget Falcon 2015, s. 135ff.
 - 7 Thorvaldsens Museums arkiv, C 559 b.
 - 8 Thorvaldsens Museums hjemmeside, artikler, Thorvaldsens segl.
 - 9 Aage Langeland-Mathiesen: *Det Kongelige Københavnske Skydeselskab og Danske Brøderskab 1334–1934. Andet Bind. Brødrenes Skydeskiver samt Fortegnelse over Brødrene fra Aar 1334 til 1934. Udgivet af Det Kongelige Københavnske Skydeselskab*, København 1934, s. 83, skive nr. 447, og s. 384.
 - 10 Thiele: *Thorvaldsens Biographi*, Fjerde Deel, s. 104f.
 - 11 Ordenskapitlet, Dannebrogordenens våbenbog, s. 143.
 - 12 Thorvaldsens Museums arkiv, C 559 a.
 - 13 Thorvaldsens Museums arkiv, C 560 r.
 - 14 Per Thornit: "Tegn paa udvortes Erkjendelse", s. 5–13.
 - 15 Per Thornit: "Tegn paa udvortes Erkjendelse", s. 15.
 - 16 Melchior Missirini: *Memorie per servire alla storia della Romana Accademia di S. Luca fino alla morte di Antonio Canova*, Roma 1823, s. 346f. – Thorvaldsen er nævnt s. 403.
 - 17 Thiele: *Thorvaldsens Biographi*, Tredie Deel, s. 264f.
 - 18 J. M. Thiele: *Thorvaldsen i Rom 1805-1819 I*, København 1852, s. 98.
 - 19 Thorvaldsens Museum, N 23.
 - 20 Louis Bobé: *Tidsrummet til 1848, i: Louis Bobé (red.): Rom og Danmark gennem Tiderne II*, København 1937, s. 235.
 - 21 Andrea Busiri Vici: *Privilegi Nobiliari e Cavallereschi dei Presidenti dell'Accademia di San Luca, i: Capitulum. Rassegna del Comune di Roma*, Anno XXXV n. 4, aprile 1960, s. 10–16.
 - 22 Jürgen Arndt: *Hofpfalzgrafen-Register I*, Neustadt an der Aisch 1964, Zur Entwicklung des kaiserlichen Hofpfalzgrafenamtes von 1355-1806, s. V–XXIV.
 - 23 Andrea Busiri Vici, s. 14.
 - 24 Thiele: *Thorvaldsens Biographi*, Tredie Deel, s. 16ff.
 - 25 Sigurd Schultz: *Da Thorvaldsen kom hjem*, København 1938, s. 19. Portrættet blev udført 10. december 1838 – 25. marts 1839.
 - 26 Per Thornit: "Tegn paa udvortes Erkjendelse", s. 15–22.
 - 27 Per Thornit: "Tegn paa udvortes Erkjendelse", s. 29.
 - 28 Thiele: *Thorvaldsens Biographi*, Fjerde Deel, s. 147.
 - 29 Claus M. Smidt: *Portrætmaleren C. A. Jensen, en guldaldermalers skæbne*, Birkerød 1986, s. 64.

Billeslektens gravstener og *les seize quartiers*

Av Terje T. V. Bratberg og Harald Nissen

TITLE: Funeral monuments of the Bille family and *les seize quartiers*.

ABSTRACT: This article chiefly concerns the funeral monument of Claus Bille (1490–1558), Knight, Danish and Norwegian Counsellor of State, and Governor of Båhus Castle; and his wife Lisbet Ulfstand (†1540). On the funeral monument, they each have eight ancestral arms, for their fathers, mothers, two grandmothers and four great-grandmothers. Both belonged to ancient lineages in Denmark, Sweden and Holstein, and they both had *seize quartiers*, that is to say all their great-great-grandparents were of noble origin. The funeral monuments of Torbern Bille, a brother of Claus Bille, and the last Danish Catholic Archbishop in Lund; and of Ove Bille, Bishop of Århus, Jutland, are also described with their *seize quartiers*. *Les seize quartiers* was important for noblewomen and noblemen all over Europe.

KEYWORDS: Bille, Båhus/Bohus, funeral monuments, *seize quartiers*, Ulfstand.

AUTHOR INFORMATION: Harald Nissen, cand.real., former Senior Research Librarian, NTNU University Library, Trondheim, Norway – bo.harald.nissen@gmail.com

Terje T. V. Bratberg, cand.philol., Curator, Sverresborg Trøndelag Folk Museum, Norway – terje.bratberg@gmail.com

Det finnes mange gravminner med heraldisk utsmykning bevart i nordiske kirker, og mange skriver seg fra senmiddelalderen eller tiden like etter reformasjonen. I denne artikkelen vil vi se nærmere på en del gravminner med tilknytning til slekten Bille.

Det var friherre Åke Thotts artikkel *Vasavapnet* i Heraldisk Tidsskrift (1982) som satte oss på sporet av gravstenen over Claus Bille og Lisbeth Ulfstand i Norra Vrams Kyrka.¹ Baron J. C. Bille Brahe beskriver også slek-

ten til Claus Bille og Lisbeth Ulfstand og påpeker enkelte feil i rekkene med våpen på gravsteinen.²

I Thotts artikkel finnes et utsnitt av et bilde av stenen. På bildet ser vi litt av Claus Billes og tre av hans aners våpen, Lunge, Stormvasa og Galen (Hvide). Stormvasa- eller Vasavåpenet representerer Claus Billes mormor, Birgitte Kristiernsdotter (Vasa), kong Gustav I av Sveriges grandtante.

Åke Thott omtalte Claus Billes barn

Beate og Steen Bille og skriver: *"Beates och Steens far, Claus Bille, är begravnen i Norra Vram kyrka i Skåne, nära Billesholm. Stormvasavapnet finnes bland anvapnen på hans mot innerväggen resta gravsten. Claus Bille dog 1558. Han var så nära som dotterson till fru Birgitta Kristiernsdotter"*. Dette var nok til å vekke interessen for akkurat denne gravstenen. Se ill. 1.

Billeslekten var en av Danmarks ledende adelsslekter og hadde stor innflytelse på 1500-tallet. Det var godt vennskap i Billeslekten og det er nesten rørende å se hvordan de hjalp hverandre. Claus Bille, hans fettere (kusiner) Eske Bille og Truid Ulfstand, samt Mogens Gyldenstjerne, sønn av deres kusine Karen Bille, var alle kong Christian III's eksperter på Norge. Det var disse fire kongen benyttet seg av når noe viktig skulle utrettes i Norge. Alle fire får i grunnen gode skussmål av norske historikere, selv om de var med på å innføre reformasjonen i Norge. Dette var ikke nødvendigvis enkelt og prosessen kunne gå hardt ut over nordmennene. Billenes motstander, riksråd Vincens Lunge, er derimot beskrevet som den onde ånd i denne tiden og i forbindelse med Norges selvstendighetstap i 1536-37. Lunge var svigersønn av den mektige fru Ingerd Ottesdatter til Austrått og anså seg som denne slektens overhode etter svigerfaren, rikshovmester Niels Henrikssøns død. Han og svigermoren opptrådte temmelig egenmektig. Blant annet hadde Vincens Lunge og svigermoren lagt under seg det store arvegodset som tilfalt Otte Holgersens (Rosenkrantz) barn etter farmoren, Margrethe Bosdatter Flemming.

Vincens Lunge utfordret andre adelsmenns stilling i Norge. Det var dessuten

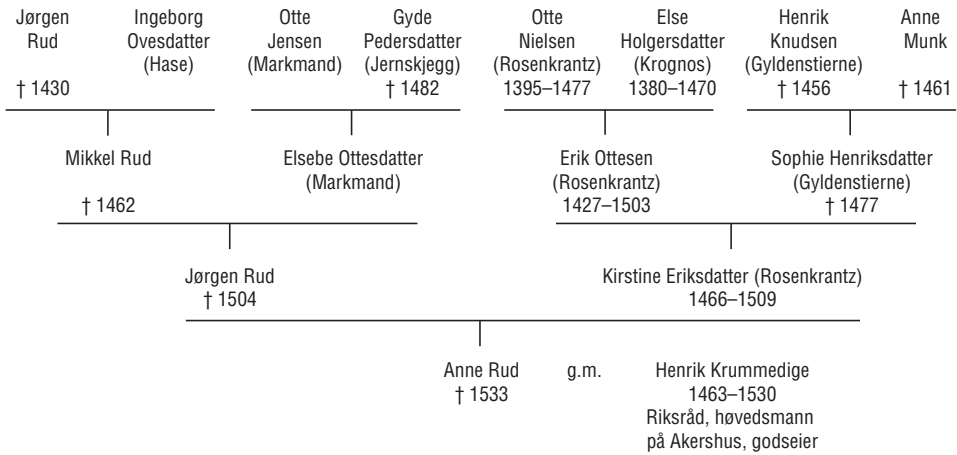
Ill. 1. Gravsten for Claus Bille og hans hustru Lisbet Ulfstand i Norra Vram kyrka. Stenen er svært slitt og det er vanskelig å verifisere våpnene. Våpen nr. 4 på dexter side bør være Vasa, men dette er meget nedslitt. Foto: H. Nissen.

The funeral monument of Claus Bille and his wife, Lisbeth Ulfstand in Norra Vram Church. The stone is eroded and it can be difficult to identify the coat-of-arms. Photo: H. Nissen.

gammelt fiendskap mellom de to slektene Lunge og Krummedige og Eske Bille var gift med Sophie Krummedige. Dermed var det duket for uvennskap mellom Lunge og slekten Bille.

At slekten Billes følelser var kjølige overfor Vincens Lunge, ser vi av følgende sitat fra brev

Anetavle for Anne Rud

av 1529 fra Anne Rud til hennes svigersønn Eske Bille: *"Kiære Søn! Som Y skryffue, ath Erkebispem aff Trundthiem har kioneth Hr. Ffyensens Ffyedhe och tayædt ffro Fru Ingher och hantnem dyress Forleningh och Gor och Gotss; dha tyockes megh, ath thet er kun Plaffue aff Gud, ath han maa betenke segh den store Voldh och Uretth, han har gyordh Hr. Henryck och Otthe Holgersens Børn och manghe flere; och er thet nu møghett bijer, ath thæ nu sell plaffue hueranden, end noghen anden skulle kome der y Soriigh eller Skade ffor"*.³

Brevet kan utlegges på følgende måte: "Kjære (sviger)son! Som De skriver, at erkebiskopen av Trondheim (Olav Engelbrekts-son) har forkynt Hr. Vincens (Lunge) feide og tatt fra Fru Ingerd Ottesdatter og ham deres forleninger, gårder og gods; da tykkes meg, at det er kun plage av Gud, at han må betenke seg den store vold og urett, han har gjort Hr. Henrik (Krummedike) og Otte Holgersens (Rosenkrantz) barn og mange flere; og er det nå meget bedre, at de nå selv plager

hverandre, enn (at) noen annen derfor skulle komme i sorg eller skade".

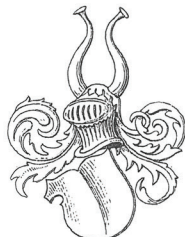
Den bevarte gravstenen i Norra Vrams Kyrka lå over graven til Claus Bille (ca. 1490–1558) til Råbeløv, Vandås (Vatnåsa), Allinde og Lyngbygård, ridder, dansk og norsk riksråd og høvedsmann på Båhus slott. Han var sønn av Steen Basse Bille (ca. 1446–ca. 1520) og Margrethe Clausdatter Rønnow. Claus Bille ble i 1524 gift med Lisbet Ulfstand († 1540), som var datter av Jens Holgersen Ulfstand († 1523) til Glimminge og Lyngbygaard og Margrethe Trolle (1475–1522). Claus Bille døde i 1558 på Lyngbygaard i Skåne, og ble altså gravlagt i Norra Vrams kyrka.

Gravstenen over Claus Bille og Lisbeth Ulfstand viser begge i hel figur. Den har åtte anevåpen på dexter side for mannen og åtte anevåpen på sinister side for hustruen. Kun det første våpenet i hver rekke er utstyrt med hjelmtegn.

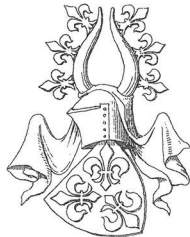
Våpnene er ordnet i det Knud Prange kal-ler det springende oppstillingssystem.⁴

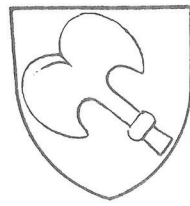
BILLE.

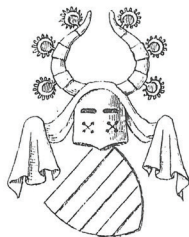
RØNNOW.

LUNGE.

VASA

HVIDE.

POGWISCH.

BASSE.

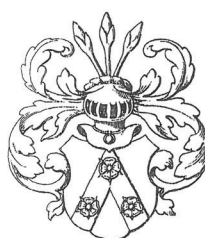
KRUMMEDIGE.

ULFSTAND.

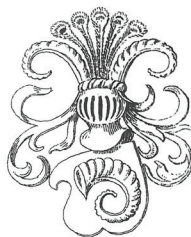
TROLLE.

ROSENSPARRE.

THOTT.

URUVUGERUP I STEDET FOR DUE

BLA

BILLE.

BONDE I STEDET FOR
LAXMAND

Ill. 2. Anevåpener for Claus Bille og hans hustru Lisbet Ulfstand. Øverst fra venstre: Claus Billes forfedre: Bille (P), Rønnow (M), Lunge (FM), Vasa/Stormvase (MM), Galen/Hvide (FFM), Pogwisch (MFM), Basse (FMM), Krummedige (MMM); deretter Lisbet Ulfstands forfedre: Ulfstand (P), Trolle (M), Rosensparre (FM), Thott (MM), Urup/Ugerup (FFFM; Urup er på gravsteinen kommet i stedet for korrekt Due), Blå (MFM), Bille (FMM) og Bonde. Det siste våpenet representerer MMF, Iver Axelsson (Thott)'s tredje hustru: Magdalena Karlsdotter (Bonde), og erstatter her MMM: Margrethe Laxmand. Fra H. Storck: Dansk Vaabenbog, Kjøbenhavn 1910 og J. Raneke: Svenska medeltidsvapen. Bd. I-II, Falun 2001.

The ancestral arms of Claus Bille and his wife Lisbet Ulfstand. Uppermost from the left: Bille, Rønnow, Lunge, Vasa (Stormvase), Galen (Hvide), Pogwisch, Basse, Krummedige, Ulfstand, Trolle, Rosensparre, Thott, Urup (Ugerup), Blå, Bille and Bonde. From H. Storck: Dansk Vaabenbog, Kjøbenhavn 1910 og J. Raneke: Svenska medeltidsvapen. Vol. I-II, Falun 2001.

- 1 Våbentavlen viser den afdødes slægtsvåben, samt et antal mødrene våben.
- 2 De mødrene våben inddrages generationsvis, først moderens dernæst desuden to bestemødres, eventuelt desuden fire oldemødres.
- 3 Man tager hele tiden det nærmeste mødrene våben set i forhold til de hidtil bragte våben.

- 6 Pogwisch, morfars mor: Mette von Pogwisch.
- 7 Basse, farmors mor: Maren Basse.
- 8 Krummedige, mormors mor: Margrethe Eriksdatter (Krummedige).

Heftene "Heraldiske studier 1 og 2" av K. Prange (1982) og J. C. Bille Brahe (1985) er også interessant lesning.⁵ Prange oppfordrer til offentliggjørelse av mindre arbeider, selv med den risiko, at resultatene vil bli endret av eventuelle større undersøkelser. Det er altså dette vi forsøker oss på med denne lille undersøkelsen. Baron Bille Brahe har skrevet en interessant og innholdsrik avhandling om Tyge (Tyco) Brahes aner og hans etterkommere. Av særlig interesse for vår artikkel er Tyge Brahes mor, Beate Clausdatter Billes 32 aner. Se: ill. 2

Claus Billes anevåpen er ordnet på følgende måte:

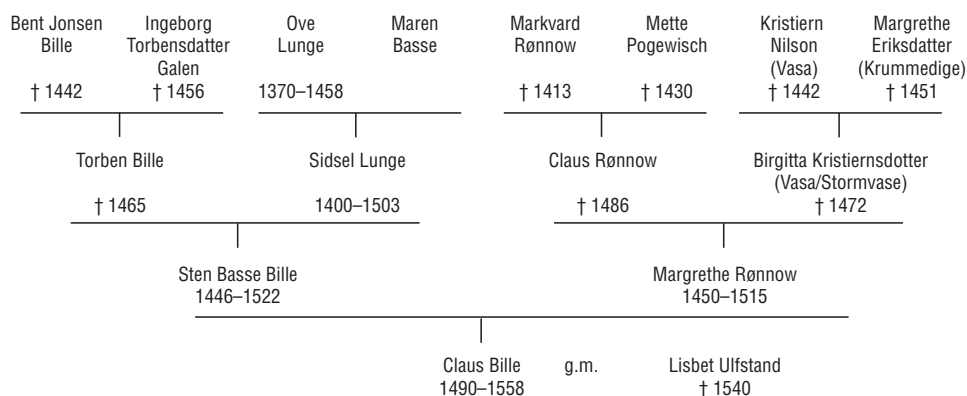
- 1 Bille, proband: Claus Bille.
- 2 Rønnow, mor: Margrethe Rønnow.
- 3 Lunge, farmor: Sidsel Lunge.
- 4 Stormvase, mormor: Birgitte Kristiernsdatter (Stormvase/Vasa).
- 5 Galen (Hvide), farfars mor: Inger Torbernsdatter (Galen/Hvide).

Herr Claus Bille er stamfar for den såkalte Allinde-linjen av Billeslekten. Slekten våpen er kløvd og tre ganger delt av rødt og sølv. Våpnene for Claus Billes far, Steen Basse Bille (ca. 1446–1520), farfar Herr Torbern Bille (nevnes 1423) til Allindemagle og Svanholm og oldefar Bent Jensen Bille (1395 biskopelig lensmann på Dragsholm) er selvfølgelig det samme som Claus Bille selv fører. Det er derfor ikke nødvendig å gjenta dem.⁶ Se anetavle for Claus Bille.

Neste anevåpen Rønnow, er for Claus Billes mor Margrethe Rønnow (+ 1490). Hun var datter av Claus Rønnow og Birgitte Kristiernsdatter (Stormvase). Rønnow-våpenet er kløvd av rødt og gull. Uten tinkturer kan det forveksles med Rantzau og Juel af Lange-land som er kløvd av sølv og rødt, eller Brennderup som er kløvd av svart og sølv. Alle disse våpnene har som hjelmtegn to bøffelhorn. Claus Bille og Lisbet Ulfstand hadde elleve barn og har også mange nålevende etterkommere.

Anevåpen nr. 3 er Lunge, som er for Claus

Anetavle for Claus Bille

Billes farmor Sidsel Lunge († 1503), datter av Ove Jacobsen Lunge til Nielstrup og Maren Tygesdatter Basse. Sidsel Lunge var i 1490 og 1496 hoffmesterinne hos dronning Christine. Lungevåpenet er i rødt tre gull liljer i trepass. På hjelmen har det to røde bøf-felhorn, hvert besatt med tre gull liljer.⁷

Anevåpen nr. 4 er Stormvase, som er våpenet for Claus Billes mormor Birgitte Stormvase. Mens vi hittil bare har behandlet danske våpen, har vi her et svensk våpen som vi kan finne på danske anetavler. Det er våpenet for Vasaätten. Jan Raneke skriver om dette våpenet: ⁸ *Frälseätt i Uppland.* ⁹ *Vad vapenbilden egentligen föreställt och föreställer har varit föremål för mycken diskussion. Man har tydligen redan mot slutet av medeltiden varit osäker på dess tidiga form och betydelse. Figuren sådan den framträder i de ursprungliga varianterna har tolkats som a) schackspelstorn, b) spets av dystlans, c) vippe av kvistar eller fjädrar. Den har också sammanblandats med d) tvärliljan hos Kristierns från Öland ätt. Mot slutet av 1400-talet utvecklades "vasen" till att*

mest likna en e) liljestav även om figurens in-vändiga parallella linjer antyder ett knippe av något slag. Beteckningen "vase" användes av Gustav (Vasa) som beteckning på vapenbilden. Rasmus Ludvigsson skriver också "en svart wasz udi ett förgyllt field".

Birgitta Kristiernsdotter gifte in sig i danske ätten Rønnow og vasavapnet som anvapen i danske adelssläkter under flera generationor fick en annan tolkning, som kom till uttryck i beteckningen "Stormvasa", f) stormvase = faskin = risknippe. Denna betydelse framgår också tydligt i de danske vasavapnen."

Ane nr. 5 er farfars mor, d.v.s. herr Torbern Billes mor Inger Torbernsdatter Galen. Navnet Torbern, som senere brukes i slekten Bille, kommer altså fra slekten Galen. I Danmarks Adels Aarbog 1893 betegnes slekten som Galen. Sven Tito Achen omtaler slekten som "Hvide" (Skjalm Hvides æt).¹⁰

Våpenet er fem (eller seks) ganger delt (tverrdelt) eller eventuelt skrådelt av blått og sølv. På hjelmen to horn med samme deling, hver besatt med tre påfuglfjær, eller syv påfugl-

fjær alene. Achen skriver at slekten er uradel fra Sjælland. Den hadde en rekke linjer som ble kalt Litle, Galen, Hak, Stygge og Erlandsen.

Inger Torbernsdatter var datter av herr Torbern Pedersen til Lyngbygaard (Villads herred), som i 1364 ble ridder. Han tilhørte Litlelinjen av Galenætten. Vi viser også til Ernst Verwolth, som skriver: *"Hvide-slægtens heraldik er – som det forhåpentlig er fremgået af det forestående – særdeles indviklet og kompliceret, og alle aspekter har ikke kunnet belyses inden for denne artikels ramme."*¹¹

Claus Billes morfars far var Markvard Nielsen Rønnow. Han var gift med Mette Benediktsdatter Pogwisch som er ane nr. 6. Hun levde som enke i 1421, og kanskje i 1430, da dominikanerklosteret i Burg forpliktet seg til å lese messer for "vor Mette Ronnoven", hennes foreldre og arvinger. Pogwisch var av det eldste holstenske ridderskap og førte i blått en sølv ulv. På hjelmen en halv sølv ulv opp fra en naturlig farvet skansekurv. Slekten døde ut i 1806.¹²

Claus Billes farmor, Sidsel Lunge, var datter av herr Ove Jakobsen Lunge til Nielstrup og Maren Tygesdatter Basse til Basnæs, Gunderslevholm og Nielstrup. Begge ektefeller døde i 1458. Maren Basse er ane nr. 7. Hun var av de gamle Basser og førte i sølv et sort villsvinhode med gull huggetenner. På hjelmen førte de et grønt tre mellom to røde ekorn (egern, ekorre). Slekten var uradel fra Sjælland.

Claus Billes mormor, Birgitte Christiernsdatter Stormvasa, var datter av herr Christiern Nilsson (Vasa) til Björnö og Margrethe Eriksdatter Krummedige. Christern Nilsson, som var Sveriges rikes drost, døde i 1451. Margrethe Krummedige var ane nr. 8. Hun

var datter av herr Erik Krummedige til Rundtoft, som var stamfar til den danske linje av slekten. Krummedige var uradel fra Holsten og førte i sitt våpen i blått en sølv lind. På hjelmen førte slekten to sølv værhorn (vedderhorn), eller en sølv lind.

Lisbet Ulfstands aner

Lisbet Ulfstands anevåpen er ordnet på følgende måte:

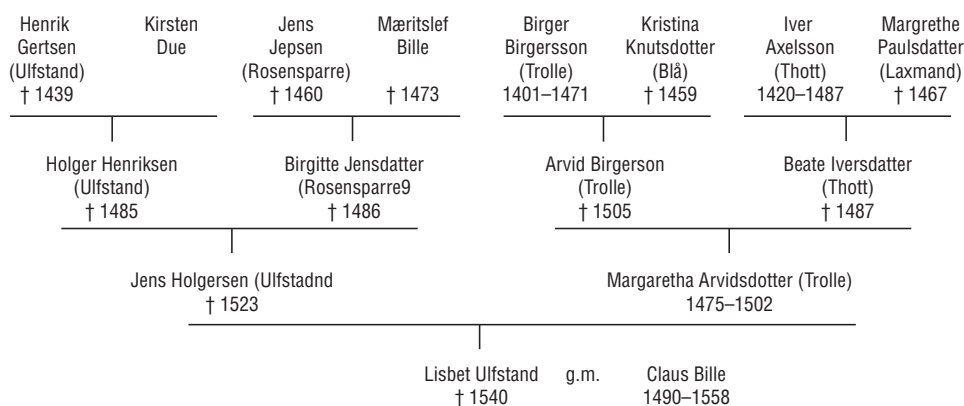
- 1 Ulfstand, proband: Lisbet Ulfstand.
- 2 Trolle, mor: Margrete Trolle.
- 3 Rosensparre, farmor: Birgitte Rosensparre.
- 4 Thott, mormor: Beate Thott.
- 5 Urup, farfars farfars mor: Christence Jensdatter (Urup), erstatter FFM Kirsten Due.
- 6 Blå, morfars mor: Christine Blå.
- 7 Bille, farmors mor: Maritslef Bille.
- 8 Bonde, mormors far Iver Axelsson (Thott)'s tredje hustru: Magdalena Karlsdotter (Bonde), erstatter her mormors mor: Margrethe Laxmand.

Claus Billes hustru, som vi ser avbildet på gravstenen i Norra Vram kyrka, var Lisbet Ulfstand (†1540). Hun ble gift med Claus Bille på Lyngbygaard i 1524.

Ulfstand-våpenet er siksakkdelt (ulvetenner) av sølv og svart. Det er altså et talende våpen. Hennes far var herr Jens Holgersen Ulfstand til Glimminge og Lyngbygaard. På Glimminge oppførte han Glimmingehus. Jens Holgersen hadde forskjellige forleninger, ble dansk riksråd i 1505 og ridder i 1518. Han døde i 1523 på Høgby og er begravet i Valby kirke. Hans andre hustru var Margaretha Arvidsdatter Trolle (1475–1502), som altså var Lisbet Ulfstands mor og er ane nr. 2.

Slekten Trolle har også et talende våpen,

Anetavle for Lisbet Ulfstand

nemlig i gull et rødt troll. Trollevåpenet er ofte fremstilt med hodet på trollets buk. Det finnes også troll uten hode, men på gravstenen virker det som trollet holder hodet i venstre hånd. I Heraldisk Tidsskrift har Sven Tito Achen en interessant artikkel om "Trollevåpenet".¹³

Vi fortsetter med Ulfstanderne og kommer til herr Jens Holgersens far Holger Henriksen til Glimminge, som var dansk riksråd. Han var tredje gang gift med Birgitte Jensdatter Rosensparre, som er ane nr. 3. Hun var altså Jens Holgersens mor og Lisbet Ulfstands farmor og førte i sitt våpen i blått en sølv sparre belagt med tre røde roser. På hjelmen er det tre grønne rosenknopper eller to bøffelhorn.¹⁴

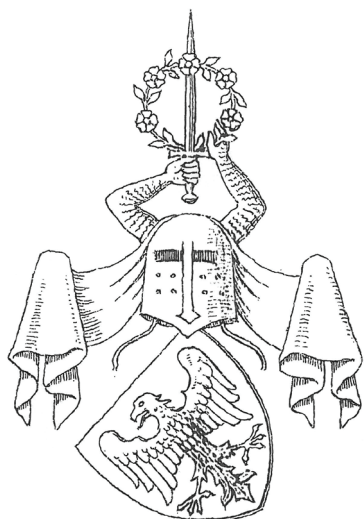
Lisbet Ulfstands mor, Margrethe Trolle, var datter av herr Arvid Trolle til Bergqvara og Beate Iversdatter Thott til Lillø og Knabstrup. Beate Thott er altså ane nr. 4 og Lisbet Ulfstands mormor.

Herr Arvid Trolle var en av Kalmar-

unionens mest virksomme tilhengere i Sverige, og deltok på svensk side i så godt som alle møter som ble avholdt mellom utsendinger fra de tre rikenes råd.

Thott er skånsk uradel kjent fra 1200-tallet. Våpenet er firedelt av rødt og gull eller omvendt. På hjelmen to bøffelhorn delt (tverrdelt) rødt/gull og gull/rødt. Beate Thott var datter av Iver Akselsen Thott. Han var en av de ni sønnene til lensmann på Varberg og dansk riksråd Aksel Pedersen Thott († 1446 eller 1447). Disse ni sønnene som inntok en dominerende rolle i nordisk politikk, var kjent som *Akselsønnerne*. Her kan vi anbefale en utmerket bok av friherre Åke Thott: *Åtten Thott under medeltiden*. Her får Beates far Iver Thott bred omtale.¹⁵

Herr Jens Holgersens farfar var Herr Henrik Gertsen til Glimminge som nevnes 1396. Hans farmor, altså Lisbet Ulfstands farfars mor, var Kirsten Due eller Glob. Men våpen nr. 5 er ikke et Due- eller Glob-våpen, som var i rødt en svart ørn (av og til i sølv en svart

DUE (GLOB).

Ill. 3. Våpen for slekten Due (Glob). Fra: H. Storck: Dansk Vaabenbog, Kjøbenhavn 1910.
Arms of the Due (Glob) family. From: H. Storck: Dansk Vaabenbog, Kjøbenhavn 1910.

ørn). Her finner vi nemlig hornet av en vær, eller vædderhorn som de heter på dansk. Det må være våpenet for den skånske uradelslekt Urup eller Ugerup, som førte i sølv et rødt vædderhorn. Løsningen på det får vi ved å gå en generasjon bakover til herr Henrik Gertsens far, som var Gert Minckwitz. Han er ikke nevnt i noe samtidig dokument. Andre gang var han gift med Christense Jensdatter (Urup) til Glimminge. Hun var altså herr Henrik Gertsens mor, ikke hans hustru. Det er ikke så uvanlig at man kan finne den slags feil på anetavler. Se: Ill. 3.

Herr Arvid Trolle var sønn av herr Birger Trolle den unge til Bergqvara, som 1436 ble svensk riksråd, ridder 1448 og døde i 1471.

Ifølge Danmarks Adels Aarbog, ble han 1424 gift med Christine, datter av svensk riksråd Knut Bengtsen (Blaa) til Arnær og Sophie Gertsdatter (Snakenborg).¹⁶ Dette er imidlertid ikke den danske slekten Blaa, men den svenske Aspenäsätten Blå. Ved første øyekast kan det virke som anevåpen nr. 6 er Ulfeld, d.v.s. en ulveørn, men det skal være en løveørn (lejonörn). Den finner vi omtalt hos Jan Raneke i Svenska medeltidsvapen.¹⁷

Herr Jens Holgersen Ulfstands mor Birgitte Rosensparre var datter av Jens Jepsen Rosensparre til Skarholt og Mærtslef Bille. Birgitte Rosensparres foreldre ble gift før 1434.

Danmarks Adels Aarbog 1985-87 har en ny og revidert stamtavle over slekten Bille. Mærtslef Bille hører til Linje I, slektens eldste linje.¹⁸ Hun er altså Lisbet Ulfstands ane nr. 7. Hun var datter av Herr Jacob Bille og Gyde Torbernsdatter Galen til Lyngbygaard. Gyde var datter av Torbern Pedersen Galen til Lyngbygaard og Christine Eriksdatter av Skarholmslekten. Galen eller Hvide finner vi som nr. 5 av Claus Billes aner.

Ane nr. 4 var Lisbet Ulfstands mormor Beate Thott. Hennes foreldre var Iver Axelsøn Thott til Lillø og hans hustru i første ekteskap, Margrete Poulsdatter Laxmand til Knabstrup. Margrete Laxmand er ane nr. 8. Slekten Laxmand førte i blått en sølv svane, som oftest med en gull ring i nebbet, svømmende på den øverste av tre sølv strømmer. På hjelmen to sølv svanehoder som mellom seg holder en gull ring i nebbene. Denne slekten er uradel fra Skåne. Slekten døde ut i 1642 med Gabriel Laxmand til Frøslev.¹⁹

I dette arbeidet har vi hatt god nytte av baron Bille Brahes verk: *Gravmindernes vidnesbyrd*.²⁰ Her finner vi nemlig som første

Ill. 4. Gravsten for erkebiskop Torbern Bille i Lunds domkirke. Fra: C. A. Jensen: Danske adelige gravsten, København 1951. Plansje 57.

The funeral monument of Archbishop Torbern Bille in the Cathedral of Lund. From: C. A. Jensen: Danske adelige gravsten, København 1951. Plate 57.

bilag: Tyge Brahes moder Beathe Clausdatter Billes 32 aner. Det betyr at både Claus Bille og Lisbet Ulfstand hadde sine *seize quartiers* i orden. Det vil si at alle tippoldeforeldre skulle være adelige. Man skulle gifte seg standsmessig den gang.

I Lunds domkirke finnes en gravsten over Torbern Bille († 1553), forhen electus (utvalgt erkebiskop), som var den siste katolske

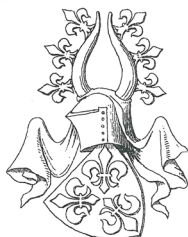
Ill. 5. Gravsten for biskop Ove Bille i Antvorskov kloster. Fra: C. A. Jensen: Danske adelige gravsten, København 1951. Plansje 31.

The funeral monument of bishop Ove Bille in Antvorskov Monastery. From: C. A. Jensen: Danske adelige gravsten, København 1951. Plate 31.

erkebiskop i Lund. På dexter side har han fire anevåpen for farssiden, nemlig Bille, Lunge, Galen og Basse. På sinister side har han fire anevåpen for morssiden, som er Rønnow, Stormvase, Pogwisch og Krummedige. Vasavåpenet har her fått en annenledes utforming enn den vi finner på Claus Billes ovenfor omtalte gravsten. På Torbern Billes sten er vassen utformet mer som et kornnek.

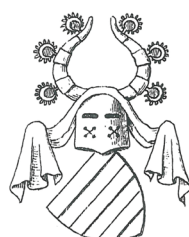
BILLE.

LUNGE.

BASSE.

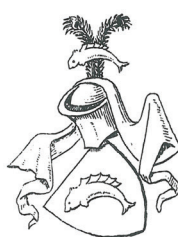
HVIDE.

GYLDENSTIERNE.

SKINKEL.

BARSEBEK.

MUNK.

Ill. 6. Anevåpener for Ove Bille. Øverst fra venstre: Bille, Lunge, Basse, Galen (Hvide), Gyldenstjerne, Skinkel, Barsebek og Munk. Fra H. Storck: Dansk Vaabenbog, Kjøbenhavn 1910.

The ancestral arms of Ove Bille. Uppermost from the left: Bille, Lunge, Basse, Galen (Hvide), Gyldenstjerne, Skinkel, Barsebek og Munk. From H. Storck: Dansk Vaabenbog, Kjøbenhavn 1910.

Torbern Bille er ikke avbildet som erkebiskop, men som verdslig adelsmann. Ved reformasjonens innførelse i Danmark og bispenes fengsling, ble Torbern Bille ført til Vordingborg og derfra til Nykøping på Falster. I 1537 måtte han godkjenne bispeembetsopphevelse og bispegodsets inndragelse under kronen. Han var imidlertid heldigere enn de norske biskopene, da han fikk sitt gamle prelaturs tilbake og dessuten Bosjø kloster som len. Se Ill. 4.

Claus og Torbern hadde en fetter, Ove Bille, som i 1520 var blitt biskop i Århus. Sammen med de andre danske biskopene ble også han fengslet.

Han slapp fri igjen etter et års tid. Etter å ha utferdiget en troskapsrevers, ble han forlenet med Skovkloster (det senere Herlufs-

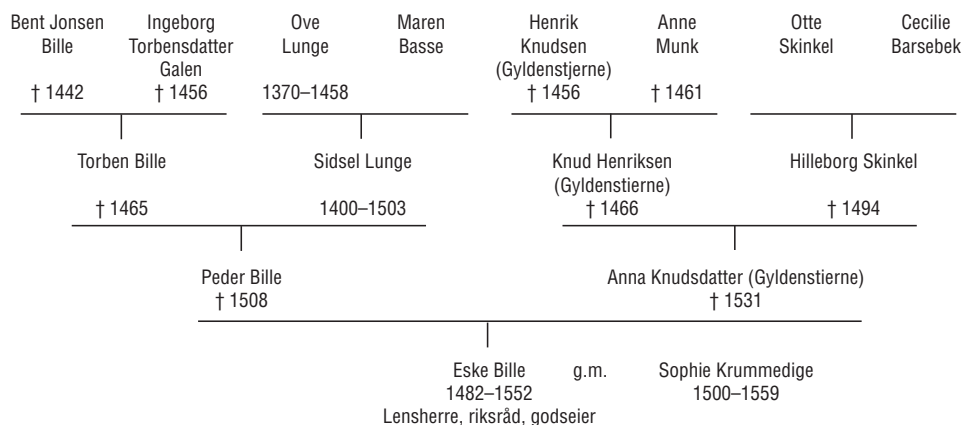
holm) og 1538–55 med Tølløse, 1544–55 med Egebjerg, 1553–55 med Gelstrup, samt i 1552 for livstid av sin brorsønn Peder Bille med Svanholm hovedgård.

Ove Bille døde i 1555 og ble begravet i Antvorskov kloster. På gravstenen er han avbildet som biskop, med fire anevåpen på hver side. Bare de to første anevåpnene på hver side har hjelmtegn. De øvrige våpnene holdes av engler. Se ill. 5 og 6.

På dexter side sees anevåpen for hans far Peder Bille, hans farmor Sidsel Ovesdatter Lunge, hans farmors mor Maren Tygesdatter Basse og hans farfars mor Inger Torbernsdatter Galen. Her har altså Basse og Galen byttet plass. Hjelmtignet på Billevåpenet er to vesselhorn.

På sinister side har vi våpen for hans mor,

Anetavle for Eske Bille

Anne Knudsdatter Gyldenstjerne, som viser en syvtakket stjerne. På hjelmen to armer, eller to jernklede armer, som holder et speil med ramme og besatt med syv påfuglfær. Våpen nr. 2 er for Hilleborg Skinkel, gift med herr Knud Henriksen Gyldenstjerne til Restrup. Skinkel er uradel fra Holsten, og skjoldet viser tre sjøblad, samlet i skjoldets midte, undertiden samlet om en kule eller ring.²¹

Våpen nr. 3 er for Cecilie Ludvigsdatter Barsebek, gift med herr Otte Skinkel til Iversnes og Enggaard. De var foreldre til Hilleborg Skinkel, Anne Gyldenstiernes mor. Dette våpenet skulle egentlig stå som nr. 4. Barsebek er uradel fra Holsten og fører som våpen en stør (Acipenseridae). Våpen nr. 4 derimot skulle egentlig ha stått som nr. 3. Dette er for Anne Gyldenstiernes farmor Anne Munk "den hovmodige" til Boller, gift med gamle herr Henrik Knudsen. Dette Munkvåpenet kalles Bjælke-Munk eller Vinranke-Munk. På gravstenen er bjelken i vå-

penet uten vinranken. Slekten er uradel fra Jylland og fører som våpen en bjelke, for visse linjers vedkommende belagt med en grønn vinranke.²²

Da våpen nr. 3 og 4 både på sinister og dexter side er ombyttet, kan dette muligens oppfattes som en variant av det vanlige systemet.

Det hadde vært interessant å kunne studere Eske Billes gravsten, men den eksisterer ikke lenger. Eske var bror av Ove Bille. Imidlertid finnes hans gårdstavle fra Svanholm.²³ Denne er utført i 1549 og viser Eske Bille og hans hustru Sophie Krummediges våpen. Se Ill. 7.

Både Claus, Torbern og Ove Bille, samt Lisbet Ulfstand, har utelukkende forfedre av dansk, svensk og holstensk uradel. For medlemmer av disse slektene er det ikke vanskelig å finne deres *seize quartiers*. Dette begrepet innebar at alle 16 tipoldeforeldre var adelige. Man kom da tilbake til slekter som gjerne var uradelige. Begrepet uradel

Ill. 7. Gårdstavle fra Svanholm på Sjælland, oppsatt av Eske Bille i 1549. I midten Gud fader med Kristi legeme. Dexter Eske Billes våpen, sinister hans hustru, Sophie Krummediges våpen. Fra: C. A. Jensen: Danske adelige gravsten, København 1951. Platsje 53. *The foundation stone of Eske Bille at Svanholm manor, Sjælland. In the middle God with the corpse of Christ. Dexter the coat of arms of Eske Bille, sinister the coat of arms of his wife, Sophie Krummedige. From: C. A. Jensen: Danske adelige gravsten, København 1951. Plate 53.*

defineres av Sven Tito Achen som: "slægter hvis adelskabs oprindelse taber sig i tidernes mørke".²⁴

Les seize quartiers var viktig for adelen på kontinentet. Fenomenet har også hatt stor betydning for den skotske adel. Under sitt foredrag ved den genealogisk-heraldiske kongress i Uppsala i 1992, viste Charles J. Burnett et eksempel på *les seize quartiers* for hertugen av Atholl. Ved diskusjonen etter foredraget kunne han bekrefte at dette var noe som hadde stor betydning for skotsk adel.²⁵ I Norge finnes et eksempel fra portalen på herregården Austrått. Her har kansler Ove Bielke ikke nøydt seg med å vise sine 16 våpenførende aner, men gått enda en generasjon tilbake og viser våpnene til sine 32 tip-tippoldeforeldre.

Sven Tito Achen skriver: "I Frankrig blev kravet om de seksten våbenførende tipoldeforældre ligefrem en fiks idé. Hvis man ikke kunne fremvise disse "seksten felter", de berømte *seize quartiers*, var man ikke noget. Helt op til Revolutionen i 1789 kunne man for eksempel ikke blive fransk officer, hvis man ikke havde dem og kunne bevise det." ²⁶ Dette kravet ble ikke strengt etterlevet og en rekke offiserer i den franske hær manglet sine *seize quarti-*

ers. Det var imidlertid en stor skuffelse for den unge Jean-Baptiste Jules Bernadotte (1763–1844), den senere kong Karl Johan av Sverige og Norge, at han ikke kunne bli offiser i den franske hær, da han var av borgerlig slekt. Sjansen kom imidlertid med den franske revolusjon. Som soldat i revolusjonshæren gikk han imidlertid, som Napoleon sa, med marskalkstaven i sitt tornister.

Noter

- 1 Åke Thott: Vasavapnet, i *Heraldisk Tidsskrift* 1982, bd. 5, s. 218–229.
- 2 J. C. Bille Brahe: Gravmindernes vidnesbyrd, i *Heraldiske studier* 2, København 1985, s. 48 f.
- 3 Vedel Simonsen: *Familie-Efterretninger om de danske Ruders for 200 Aar siden uddøde Adelslægt*. Odense 1845, s. 163 [feide våren 1529].
- 4 Knud Prange: Kønkvotering på gravsten? i *Heraldisk Tidsskrift* 1985, bd. 6, s. 57–64.
- 5 Knud Prange: Våbenanetavlen, i *Heraldiske studier* I, København 1982; J. C. Bille Brahe: Gravmindernes vidnesbyrd, i *Heraldiske studier* 2, København 1985.
- 6 *Danmarks Adels Aarbog* 1985–1987, København 1988, s. 469–635.
- 7 *Danmarks Adels Aarbog* 1902, s. 305–317.
- 8 Jan Raneke: *Svenska medeltidsvapen*, bd. II, Falun 2001, s. 634f.
- 9 Jan Raneke: *Svenska medeltidsvapen*, bd. II, Falun 2001, s. 634f.

- 10 *Danmarks Adels Aarbog* 1893, s. 152-167 (Galen); Sven Tito Achen: *Danske Adelsvåbener - En heraldisk nøgle*, København 1973, s. 194.
- 11 Ernst Verwolth: Hvide-slægtens heraldikk, i *Heraldisk Tidsskrift* 1984, bd. 5, s. 190-210.
- 12 *Danmarks Adels Aarbog* 1931, del 2, s. 1-67.
- 13 Sven Tito Achen: Trollevåbenet, i *Heraldisk Tidsskrift* 1965, bd. 2, s. 9-24.
- 14 *Danmarks Adels Aarbog* 1899, s. 371-376.
- 15 Åke Thott: *Ätten Thott under medeltiden*, Lund 1983.
- 16 *Danmarks Adels Aarbog* 1900, s. 413.
- 17 Jan Raneke: *Svenska medeltidsvapen 1*, Falun 2001, side 414-415.
- 18 *Danmarks Adels Aarbog* 1985-87, s. 501.
- 19 Se note 17, s. 152; *Danmarks Adels Aarbog* 1902, 226-232 (Laxmand).
- 20 J. C. Bille Brahe: Gravmindernes vidnesbyrd, i *Heraldiske studier* 2, København 1985.
- 21 *Danmarks Adels Aarbog* 1916, s. 437-447. (Sinkel).
- 22 *Danmarks Adels Aarbog* 1905, s. 292-319. (Munk).
- 23 C. A. Jensen: *Danske adelige gravsten*, København 1951. Plansje 53.
- 24 Sven Tito Achen: *Danske adelsvåbener. En heraldisk nøgle*. København 1973, s. 11.
- 25 Charles J. Burnett: Scottish Funeral Heraldry in the seventeenth Century, i *Genealogia & Heraldica*. Uppsala 1992, s. 149-155.
- 26 Sven Tito Achen: *Heraldikkens femten glæder*, København 2009, s. 142.

Danske landsdelsvåbener på tre lågbægre fra Frederik V's tid

Af Ronny Andersen og Niels Arne Dam

TITLE: Danish provincial arms on three glass cups from the time of Frederik V.

ABSTRACT: Three glass cups dating from ca. 1750–1760, now in the Amalienborg Museum, bear some unusual heraldic decorations. Amongst well-known arms of Danish provinces, the rarely seen arms of Lolland, Falster, Langeland, Møn, Ærø, Halland and Blekinge are found. These arms have earlier been regarded as invented for the purpose, but this article shows that there can be found valid historical sources for all the unusual arms. The use of these seven provincial arms as part of the royal arms is probably unique and not to be found anywhere else, neither before nor later.

KEYWORDS: Provincial arms, heraldic decoration, Danish royal arms.

AUTHOR INFORMATION: Niels Arne Dam, PhD, Head of Division – nad@vector.dk
Ronny Andersen, M.A., AIH, Archivist, Royal Herald Painter – info@arsheraldica.dk

I P.B. Grandjeans værk om det danske kongevåben kan man i beskrivelsen af kongevåbenets mange våbenmærker læse følgende korte passus: «Endnu flere Vaabenmærker ses dog paa to ens Krystalglas fra Christian VI.s Tid, idet man yderligere har fremstillet rent opdigtede Vaabener, gældende Langeland, Lolland o.s.v.»¹

Disse "Krystalglas", som korrekt benævnes lågbægre, med de mange våbenmærker for en række landsdele, som gennem tiderne har hørt under den danske krone, har ikke siden tiltrukket sig megen opmærksomhed.²

Formålet med denne artikel er dermed

dobbelt; for det første at dokumentere det heraldiske indhold på disse lågbægre, hvoraf der faktisk er tre, som alle er fra Frederik V's tid; og for det andet at kaste nyt lys på, hvorvidt de mindre kendte våbenmærker vitterlig er ren fantasi fra 1700-tallet, eller om de snarere er forankrede i tidligere tiders våbener og segl.

Heraldiske lågbægre

De tre lågbægre, der i dag findes i Frederik VIII's arbejdsværelse på Amalienborgmuseet, er udføreligt beskrevet i kataloget *Kon-*

Ill. 1. De tre lågbægre, Kongernes Samling, Amalienborg.

Fig. 1. The three glass cups at the Royal Danish Collection, Amalienborg.

ISLAND Skravering: Rødt skjold	FALSTERN	DELMENH: Skravering: Rødt skjold	STORMARN Skravering: Rødt skjold	DANMARK Skravering: Guld skjold	F5	NORGE Skravering: Rødt skjold	GOTISK Skravering: Guld skjold	HOLSTEN Skravering: Rødt skjold	BORNHOLM	LANGELAND
GRØNLAND	LAALAND	FEMERN	OLDENB: Skravering: Guld skjold, røde bjælker	N:R: UNION		WENDISK Skravering: Rødt skjold	SLESWIG	DITMARSK Skravering: Rødt skjold	MØEN	FÆRØERNE
		HALLAND		GULLAND Skravering: Rødt skjold		ØSEL		BLEKINGEN		ÆRØE

GULLAND Skravering: Rødt skjold	ISLAND Skravering: Rødt skjold	FALSTER	OLDENB: Skravering: Guld skjold, røde bjælker	STORMARN Skravering: Rødt skjold	DANMARK Skravering: Guld skjold	C4	NORGE Skravering: Rødt skjold	GOTISK Skravering: Guld skjold	HOLSTEN Skravering: Rødt skjold	BORN- HOLM Skravering: Blåt skjold	LANGE- LAND
ØSEL Skravering: Blåt skjold	GRØNLAND Skravering: Blåt skjold	LAALAND	DELMENH: Skravering: Rødt skjold, guld kors	FEMERN Skravering: Bkåt skjold	N:R: UNION Skravering: Bkåt skjold		WENDISK Skravering: Rødt skjold	SLESWIG Skravering: Blåt skjold	DITMARSK Skravering: Rødt skjold	MØEN	FÆR- ØERNE Skravering: Blåt skjold
ÆRØE				HALLAND				BLEKINGEN			

Ill. 2. Fordelingen af våbenmærker på de tre lågbægre.

Fig. 2. Grouping of arms on the three glass cups.

gelige Glas.³ To af bægrene er ens, med løse låg af glas og med forgyldt dekoration. Dekorationen omfatter et kronet monogram for Frederik V i en rokokokartocuhe, omgivet af 25 våbenmærker i rokokoskjolde, der ledsages af navne. Bægrene er dateret til 1750–1760, og der vides intet nærmere om dem.⁴

Det tredje bægér har et løst låg af delvist forgyldt sølv og er på tilsvarende vis forsynet med monogram og de samme 25 våbenmærker, ligeledes med navne, men graverede og uden forgyldning. Stilen er mere afdæmpet og har præg af barokken frem for det tydelige rokokopræg i det andet sæt bægre. Kuriøst er monogrammet her Christian IV's i en stil, han aldrig selv har anvendt. Låget på bægéret er graveret med et korrekt Christian IV-monogram. Via en regning ved man, at bægéret er blevet leveret to dage før Frederik V's fødselsdag i 1759, altså den 29. marts 1759.⁵ I katalogteksten, skrevet af Jørgen Hein, bemærkes det, at bægéret er leveret i "100 året for stormen på København, der førte til enevældens indførelse 1660."⁶ Hvis bægéret her skal sættes i forbindelse med et 100-års jubilæum for en begivenhed, der var med til skabe vilkårene for enevældens indførelse, ville man nok have forventet at finde Frederik III's monogram frem for Christian IV's. Hein, der som Grandjean ser en del af våbenerne som "historiske rekonstruktioner", skriver endvidere: "Våbene [sic] og heltekongens monogram vidner om den royale begejstring og protonationalisme, der kom til udtryk ved den oldenborgske kongeslægts 300 års jubilæum 1748."⁷ Det forekommer spekulativt at koble 300 års-jubilæet for tæt sammen med dette bægér, der er fremstillet ti år efter jubilæet.

Der synes ikke at være tvivl om, at sættet med de to bægre og det tredje bægér må stå i forbindelse med hinanden, når de samme våbener – dog i forskellig rækkefølge – optræder i dekorationen, især da de samme usædvanlige våbenmærker, der ellers ikke ses anvendt, er medtaget på alle bægrene. Fordelingen af våbenmærker på bægrene ses i ill. 2, som ligeledes medtager den heraldiske skravering i våbenerne i de tilfælde, hvor der er en sådan. For alle tre bægre gælder det, at kun skjoldene er skraverede, og ikke figurerne – med enkelte undtagelser.

På de to bægre med forgyldt dekoration er det langt fra alle skjoldene, der er skraverede, og der synes ikke at være et mønster i, hvilke der er skraverede, og hvilke der ikke er. Oldenburg er som det eneste våben fuldt skraveret, i korrekte tinkturer (guld med to røde bjælker). En fejl optræder i Delmenhorsts våben, hvor skjoldet er skraveret rødt. På bægéret uden forgyldning er alle våbener – undtagen de for os mest interessante, Ærø, Falster, Lolland, Halland, Blekinge, Møn og Langeland – skraverede. Oldenburg er igen fuldt skraveret, guld skjold og røde bjælker. Interessant nok optræder samme fejl som i de to andre bægre, Delmenhorst med rødt skjold, også her. Derudover er Delmenhorsts kors skraveret guld, hvilket er korrekt. En anden fejl på dette bægér er, at skjoldet i Slesvigs våben er skraveret blåt.

Landsdelsvåbener og landskabsvåbener

At sætte mange våbenmærker i et skjold eller – som det bliver vanligt fra Christian IV's tid⁸ – at sætte skjoldene i kreds, er naturlig-

vis en heraldisk demonstration af kongens magt og en markering af de mange lande, han hersker over. I Sverige kendes en lang række landskabsvåbener fra 1560, hvor der til Gustav Vasas ligtog blev båret 24 faner med våbener for såkaldte fyrstendømmer.⁹ Disse fyrstendømmer repræsenterer landsdele i Sverige, som i dag betegnes landskaber. Landskabsvåbenerne findes også på Gustav Vasas gravmonument i Uppsala domkirke. De svenske landskaber og tilhørende landskabsvåbener gennemgår ændringer i løbet af historien, bl.a. med indlemmelsen af de danske provinser efter Roskildefreden. I dag findes 25 landskaber med hvert sit våben.¹⁰ De svenske landskabsvåbener blev også brugt i forbindelse med det svenske kongelige våben, således eksempelvis på mønter og i segl.¹¹ Det er ikke muligt at se en direkte kronologisk sammenhæng mellem den svenske konges anvendelse af landskabsvåbener i forbindelse med kongevåbenet og det danske kongevåbens udvikling med flere og nye våbenmærker i sammensatte skjolde og kredsstillede skjolde, som sker under Christian IV; men det er næppe utænkeligt, at den danske konge har ønsket at fremstå på samme måde som den svenske.

Ideen om, at det danske rige består af en række mindre lande, går i hvert fald tilbage til den tidlige middelalder, hvor riget juridisk var opdelt i en række lande med eget ting: De tre store, som hver skulle stadfæste valget af en ny konge: Nørrejylland, Sjælland og Skåne; Sønderjylland, der som hertugdømmet Slesvig kom til at spille en særegen rolle i landets historie; og hertil ni mindre: Fyn, Langeland, Lolland, Falster, Møn, Nørre Halland, Sønder Halland, Blekinge og Born-

holm.¹² I samtiden levede idéen om, at flere af disse lande havde en forhistorie som selvstændige enheder, som det kommer til udtryk i f.eks. Lejrekrøniken og Roskildekrøniken.

I Danmark fandtes der ikke på samme måde som i Sverige landskabsvåbener, men enkelte såkaldte landssegler er bevaret. Grandjean skriver om dem: "Der er kun bevaret os nogle enkelte af de faatallige "Landssegler", med hvilke Landstingenes Domme besegledes, de foreliggende stammende fra Middelalderen."¹³ De bevarede landssegler er Møn, Blekinge, Gotland, Femern, Ærø, Stapelholm samt et nu forsvundet for Falster.¹⁴ Fælles for disse segler er, at der i omskriften som oftest træffes en betegnelse for "land", på latin "terre", "terra" eller "terræ" og for Stapelholms vedkommende på tysk, "des landes". Et landssegl for Lolland har i omskriften et helgennavn, Sankt Matthæus: "Sigillum Sancti Ma[th]ei pathroni(!) Lalandie" mens omskriften på Ærø's landssegl nævner øens indbyggere, "Sigillum habitancium in Erre".¹⁵

Af de nye våbenmærker, der optages i det danske kongevåben i 1600-tallet, er Gotlands og Femerns våbenmærker identiske med de gamle landssegler. Vi skal i det følgende se, at noget lignende gør sig gældende for visse af de usædvanlige våbenmærker på lågbægrene.

Våbenmærkerne

Af de femogtyve våbenmærker er de fjorten velkendte i sammenhæng med det danske kongevåben, nemlig: Danmark, Norge, Unionskronerne, de Venders, de Goters, Slesvig, Holsten, Stormarn, Ditmarsken, Oldenborg, Delmenhorst, Island, Færøerne og

Ill. 3. Lollands våben på lågbægrene.

Fig. 3. The arms of Lolland on the glass cups.

Grønland. De behøver derfor næppe nærmere omtale.

Hvad angår våbenerne for Femern, Bornholm, Gotland og Øsel, blev disse brugt forholdsvis flittigt i det 16. og 17. århundrede, men træffes derefter sjældnere. Femerns våben, en krone, ses i det danske kongevåben fra 1666, og også Bornholms drage optages under Frederik III i det kongelige våben. Gotlands Agnus Dei optages af Frederik II, mens Øsels ørn optages under Christian IV.¹⁶

I det følgende gennemgås den historiske baggrund for følgende syv sjældent sete våbenmærker, Lolland, Falster, Langeland, Møn, Ærø, Halland og Blekinge.

Lolland

Lollands våben er på lågbægrene en sinistervendt lindorm. (Ill. 3). Valdemar Atterdags søn, Christoffer (død 1363) var hertug af Lolland, og et af hans segl viser netop en sinistervendt lindorm.¹⁷ Ligeledes ses på hertug Christoffers gravmæle i Roskilde Domkirke lindorme på hans rustning og på et af tre skjolde.¹⁸

Falster

Falsters våben viser en oprejst løve. (Ill. 4). Det er ikke umiddelbart klart, hvorfra denne løve stammer. En mulig inspirationskilde til løvevåbenet for Falster på bægrene er det segl, der førtes af den senere Christoffer I

Ill. 4. Falsters våben på lågbægrene.

Fig. 4. The arms of Falster on the glass cups.

(ca. 1219-1259) som herre til Lolland og Falster, en gående leopard.¹⁹

På Falsterske Regiments livfane fra 1747, der i dag findes på Forsvarsmuseet i Oslo, ses i et tværdelt skjold i øverste felt en opstigende løve og i nederste felt en bjælke.²⁰ (Ill. 5). Det er i dag svært at bestemme våbenets tinkturer.

Et langt senere regimentsmærke for Falsterske Fodregiment viser en løve opstigende fra bølger. I litteraturen er regimentsmærket blevet forklaret således: "Mærkets motiv er en let forvansket gengivelse af våbnet for den i 1601 uddøde, adelige slægt Falster, som altså ikke har haft nogen forbin-

Ill. 5. Udsnit af Falsterske Regiments fane, 1747. Gengivet med venlig tilladelse fra Forsvarsmuseet, Oslo.
Fig. 5. Detail from the colours of Falsterske Regiment, 1747. Reproduced with kind permission from The Norwegian Armed Forces Museum, Oslo.

Ill. 6. Langelands våben på lågbægrene.

Fig. 6. The arms of Langeland on the glass cups.

delse med bataljonens stamafdeling Falsterske Regiment, oprettet 18. april 1747. Alligevel forekommer familiens våben på regimentets livfane i 1747, sandsynligvis lidt efter lidt opfattet som øen Falsters våben.”²¹

Ill. 7. Langelands og Lolland-Falsters våbener fra kortet over Lolland, Falster og Langeland, 1748–1763.

Fig. 7. The arms of Langeland and Lolland-Falster from a map, c. 1748–1763.

Det sammenfaldende motiv gør det muligt, at våbenet for slægten Falster har været inspirationskilde, da fanen blev skabt – men mere end en mulig tese kan man ikke tale om, da der også er væsentlige forskelle mellem de to våbener: Slægten Falsters våben er tværdelt, øverst i sølv en fra delingen opvoksende rød løve, andet felt tre gange tværdelt af blåt og guld. Løven i våbenet på fanen er ikke rød, men muligvis blå. Ligeledes er andet felt ikke tre gange tværdelt, men indeholder en bjælke.

Langeland

Langelands våben på bægrene er som Falsters våben en løve, der nærmest er i en slags mellemposition mellem oprejst og gående og med hovedet i trekvart profil (Ill. 6). Junker Erik Eriksen (død 1310), kaldet Langben, der var søn af hertug Erik Abelsen, søn af kong Abel, fik i 1295 overdraget Langeland, og i sit segl førte han en gående leopard.²² Det kan meget vel være denne leopard, der

Ill. 8. Møns våben på lågbægrene.

Fig. 8. The arms of Møn on the glass cups.

Ill. 9. Ærøs våben på lågbægrene.

Fig. 9. The arms of Ærø on the glass cups.

Ill. 10. Hallands våben på lågbægrene.

Fig. 10. The arms of Halland on the glass cups.

er inspirationen til det langlandske våben på lågbægrene.

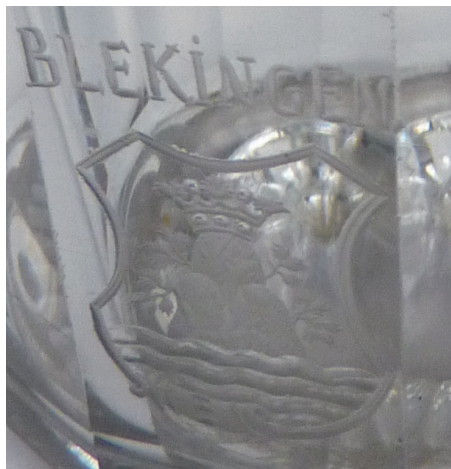
I Erik Pontoppidans *Den danske Atlas*, tomus III, 1767, findes et kort over Lolland, Falster og Langeland.²³ Over en kartouche med dedikation til Frederik Raben, stiftamtmand over Lolland-Falster stift, ses to skjolde. Det ene, med en gående leopard, er betegnet "LANGELAND" mens det andet er betegnet "FALST: & LALAND". Figuren i det sidste skjold må nærmest betegne som en vingeløs grif. Mellem de to skjolde ses hovedet af gudinden Diana. (Ill. 7). Kortet må være stukket mellem 1748 og 1763, da Frederik Raben angives at være Ridder af Elefantordenen, hvilket han blev i 1748 og han forlod stillingen som stiftamtmand i 1763.

Møn

Møns våben er på bægrene afbildet som en

fisk i bølger. (Ill. 8). Det korresponderer med landsseglet fra 1326, der beskrives af Grandjean som: "En mellem Bølger, bjælkevis lagt Fisk."²⁴ I et senere segl tilføjes en seksoddet stjerne under fiskens hoved. I sin artikelserie om danske by- og herredsvåbener i Tidskrift for Kunstindustri 1893-1894 er Anders Thiset ikke opmærksom på det tidlige segl, da han kun beskriver det senere med stjernen, og i øvrigt foreslår tinkturer.²⁵

Ifølge Sigvard Skov, der delvis bygger på Thiset og overtager dennes tinkturforslag, er Møns middelalderlige våben en sølvsild svømmende i blåt vand mellem grønne banker, ved sildens hoved findes en guldstjerne. Herefter ændres våbenet til tre (sølv) sild mellem tre (blå) bølgelinier (på sølv bund).²⁶ Ved en af de mange omstruktureringer af hæren i 1700-tallet oprettedes "det møenske geworbné infanteriregiment" den

Ill. 11. Blekinges våben på lågbægrene.

Fig. 11. The arms of Blekinge on the glass cups.

18. april 1747, som blev tildelt en fane med et nykomponeret våben, nemlig en kronet havfrue opskydende fra vand.²⁷

Ærø

Ærøs våben fremstår på bægrene som to fra vand opvoksende planter. (Ill. 9). Det er en modificeret udgave af Ærøs landssegl fra 1442, der viser en fra vand opstående høj mellem to opvoksende planter.²⁸

Halland

Hallands våben på bægrene er et tværdelt skjold, øverst en gående kronet leopard, nederst 10 hjerter (4,3,2,1). (Ill. 10). Våbenet svarer til det våben, der blev ført af hertugerne og greverne af Halland.²⁹

Blekinge

På bægrene er Blekinges våben en af bølger

opkommende kronet høj (ill. 11), og det svarer ganske til landsseglet fra 1445.³⁰

Den ældste forekomst fra 1445 angives hos Grandjean, men ikke hos Thiset, der skriver om seglet: "Bleking havde i fordums Dage foruden sine enkelte Herredssigiller et stort Fællessigil for den samlede Landsdel. Der haves hele fire Aftryk af det, fra 1525, 1542, 1543 og 1553; (...)

Det synes at vise en af (...) Bølger sig hævende bevøxet (...) Höi, der foroven bærer en Guld-Krone (...) Omskriften lyder: S' TERRE BLECVNGIE. Sigillet synes at være meget ældre end Aftrykkene, maaske fra Begyndelsen af det 14. Aarhundrede."³¹

Mulige ophavsmænd

Hvem kan i midten af 1700-tallet have haft den nødvendige viden om tidligere tiders

segl og våbenmærker, og kan have været konsulteret ved bægrenes fremstilling? Umiddelbart er der to navne, som springer i øjnene: Terkel Klevenfeldt og Jakob Langebek, der begge interesserede sig for segl og våbener og fik besørget aftegninger af mange af disse. Klevenfeldt, assessor i højesteret og justitssekretær, interesserede sig især for adelens våbener. I perioden, hvor lågbægrene blev fremstillet, var han begyndt på sine samlinger af adelens genealogi, historie og heraldik. I 1747 blev han adlet under navnet Klevenfeldt, 1750 blev han optaget i Videnskabernes Selskab, og blev i 1760'erne først etatsråd og siden konferensråd.³²

Han og Langebek, der var samtidige, var i deres ungdom og indtil 1760'erne gode venner, hvorefter forholdet kølnedes. Langebeks hovedinteresse var den danske historie og alt, hvad der kunne bidrage til den; monumenter, segl, mønter, skriftlige kilder osv. Langebeks hovedtegner var den bekendte Søren Abildgaard, men også maleren Ole Berg, der malede våbener i adelspatenterne på Frederik V's tid, tegnede for ham – heriblandt købstadsvåbener.³³ I 1748 blev Langebek geheimearkivar, optaget i Videnskabernes Selskab og den væsentlige del af det store indsamlingsarbejde til den danske historie foregik i 1750'erne og 1760'erne.³⁴

Af disse to, Klevenfeldt og Langebek, er Langebek nok den, der som geheimearkivar og med sin brede interesse for fædrelandets historie, er det bedste bud på at være den, som har kunnet levere viden om og aftegninger af de historiske segl, der må have været forlæggene til de syv usædvanlige våbenmærker på bægrene. Det har ikke været muligt at finde afgørende dokumentation for

hvem, der kan have stået bag den heraldiske udsmykning af lågbægrene.

Konklusion

Det står klart, at Grandjeans konklusion om de mere usædvanlige våbenmærker på bægrene ikke kan stå for en nærmere prøvelse. Der kan påvises historiske forlæg for alle syv våbenmærker. Tilbage står stadig en række ubesvarede spørgsmål:

Hvorfor blev bægrene fremstillet? Hvem stod bag den heraldiske udsmykning? Hvorfor valgte man til disse tre bægre at tilføje de syv ellers ikke anvendte våbenmærker? Og hvorfor anvendte man ikke disse våbenmærker i større udstrækning?

Noter

- 1 Grandjean, Poul Bredo: *Det danske Rigsvåben*. København: J.H. Schultz Forlag, 1926, s. 213.
- 2 De er til eksempel ikke nævnt i Svane, Erling: *Det danske Rigsvåben og Kongevåben - udvikling og anvendelse*. Odense University Studies in History and Social Sciences vol. 160. Odense: Odense Universitetsforlag, 1994. Før Grandjeans omtale, er det ene bager nævnt i Brock, P.: *Den oldenborgske Kongeslægt, især under Enevælden, belyst ved den chronologiske Samling paa Rosenborg Slot*. København: Chr. Steen & Søn's Forlag, 1870, s. 118-119.
- 3 Kongernes Samling, Amalienborg, inv.nr. 4-251, 4-252, 4-253, Krog, Ole Villumsen (red.): *Kongelige glas: udstilling af drikkeglas, glasservicer og pokaler gennem 400 år*. København: Christiansborg Slot, 1995, s. 331-333, kat. nr. 165-167. Tak til Kongernes Samling, Amalienborg for velvilig assistance under arbejdet med denne artikel. En særlig tak til chefkonservator Hanz Nystrøm.
- 4 Katalogteksten, der er skrevet af universitetslektorerne Jan Kock og Knud Prange, nævner våbenmærkernes rækkefølge og indhold.

- 5 Krog 1995, s. 333.
- 6 Ibid.
- 7 Ibid.
- 8 Grandjean 1926, p. 160-61.
- 9 Nevéus, Clara: *Ny svensk vapenbok*. Stockholm: Riksarkivet/Streifert & Co Bokforlag, 1992, s. 16 ff. Sandsynligvis var dette inspireret af lignende pragtudfoldelser i det kontinentale Europa.
- 10 Nevéus, Clara & Vladimir A. Sagerlund: *Våra landskapssymboler. Vapen, djur och blommor*. Lund: Historiska Media, 2007.
- 11 Lindgren, Uno: *Heraldik i svenska författningar. En vapenrättslig översikt från medeltiden till våra dagar*. Lund: C.W.K. Gleerup, 1951, s. 41, billede 28, s. 162, billede 35, s. 166.
- 12 Se f.eks. opslag om landskaber i denstoredanske.dk; http://www.denstoredanske.dk/Samfund,_jura_og_politik/Jura/Retshistorie/landsting?highlight=landsting
- 13 Grandjean, Poul Bredo: *Danske Herreders Segl indtil 1660. Herunder Lands- og Birkesejl*. København: J.H. Schultz Forlag, 1946, s. 18. For en yderligere redegørelse for begrebet landssejl, se Hallvard Trættebergs artikel "Landskapssejl" i *Kulturhistorisk leksikon for nordisk middelalder*, bd. X, København: Rosenkilde & Bagger, 1965, s. 262-267.
- 14 Grandjean 1946, s. 26, 37, 41, 57, 58, Grandjean, Poul Bredo: *Slesvigske Købstæders og Herreders Segl indtil 1660. Herunder Landskabers Segl*. København: J.H. Schultz, 1953, s. 18, 20.
- 15 Grandjean 1946, s. 37, Grandjean 1953, s. 20. Se også Grandjean, Poul Bredo: *Dansk Sigillografi*. København: J.H. Schultz Forlag, 1944, s. 300-302.
- 16 Grandjean 1926, s. 150-154, 248-249.
- 17 Petersen, Henry: *Danske kongelige Sigiller samt sønderjydske Hertugers og andre til Danmark knyttede Fyrsters Sigiller 1085-1559*. Udgivne af A. Thiset. København: C.A. Reitzel, 1917, s. 5, nr. 45.
- 18 Se eksempelvis Søren Abildgaards tegning af hertug Christoffers gravmæle i Grinder-Hansen, Poul: *Søren Abildgaard (1718-1791). Fortiden på tegnebrættet*. København/Odense: Nationalmuseet/Syddansk Universitetsforlag, 2010, s. 229, kat.nr. 8. I øvrigt anvender til senere amtsvåbener også lindormen som symbol for området, Maribo Amt (1937-70) og Storstrøms Amt (1973-2007), se Achen, Sven Tito: *Danmarks kommunevåbener samt Grønlands og Færøernes*. København: Forlaget Komma, 1982, s. 95, 100, 98-99.
- 19 Petersen 1917, s. 2, nr. 14, Grandjean 1926, s. 79, Grandjean, Poul Bredo: *Dansk Heraldik*. København: J.H. Schultz Forlag, 1919, s. 236.
- 20 Forsvarsmuseet i Oslo takkes for velvillig assistance og for tilladelse til at bringe billedet. Da man indførte malede faner fremfor broderede i 1785, sendte man de gamle broderede faner til Norge, hvor de genanvendtes. Personlig meddelelse fra Karsten Skjold Petersen, Tøjhusmuseet, til Niels Arne Dam, i e-mail af 8. november 2012.
- 21 Schöller, Carl-Gustav: *Hærens afdelingsmærker efter 1945*. Frederikssund: Forlaget Thorsgaard, 1991, s. 118.
- 22 Petersen 1917, s. 16, nr. 128, Grandjean 1926, s. 50, Grandjean 1919, s. 236.
- 23 Nova Lalandiæ, Falstriae, Langelandiæ Tabula Geographica Prioribus Auctior et Correctior, sacra sit Heroi Illustratissimo & Excellentissimo Dno Friderico A Raben... Pontoppidan, Erik: *Den danske Atlas*. Tomus III, 1767, efter s. 234.
- 24 Grandjean 1946, s. 41.
- 25 Thiset, Anders: *Danske By- og Herredsvaaben*. *Tidsskrift for Kunstindustri*, 10. årgang, 1894, s. 78.
- 26 Skov, Sigvard: *Møens Våben. Aarvog for Præstø Amt 1939-42*, s. 296.
- 27 Skov 1942, s. 298, Bruhn, Helge: *Dannebrog og danske Faner gennem Tiderne*. København: Jespersen og Pios Forlag, 1949, s. 168, planche XII, nr. 35.
- 28 Grandjean 1953, s. 20. Våbenet anvendes i dag som kommunevåben for Ærø kommune <http://www.aeroekommune.dk/kommunen/fakta-om-kommunen/aeroe-kommunes-vaaben> (tilgæet d. 1. februar 2016).
- 29 Petersen 1917, s. 19, 158-161, Grandjean 1926, Grandjean 1919, s. 236, Thiset, Anders & P.L. Wittrup: *Nyt dansk Adelslexikon*. København: Vilh. Trydes Boghandel, 1904, s. 111. Se i øvrigt også Bartholdy, Nils G.: *Cadency of Danish Royal Bastards in the 13th and 14th Centuries. Proceedings, VIII Colloquium, Académie internationale d'héraldique, Canterbury, 1993*. Canterbury, 1995, s. 97-105.
- 30 Grandjean 1946, s. 57.

- 31 Thiset, Anders: Skaanske By- og Herredsvåaben i den danske Tid. *Historisk Tidsskrift for Skåneland*, 1903. (Genoptryk: Dansk-Skaansk Forening, København, 1976), s. 29–30.
- 32 *Dansk Biografisk Leksikon*, opslag Terkel Klevenfeldt: http://www.denstoredanske.dk/Dansk_Biografisk_Leksikon/Historie/Genealog/Terkel_Klevenfeldt (tilgæet d. 1. februar 2016).
- 33 Grønder-Hansen 2010, s. 109–118.
- 34 *Dansk Biografisk Leksikon* opslag Jacob Langebek: http://www.denstoredanske.dk/Dansk_Biografisk_Leksikon/Historie/Gehejmearkivar/Jacob_Langebek (tilgæet d. 1. februar 2016).

Litteratur

- Achen, Sven Tito: Danmarks kommunevåbener samt Grønlands og Færøernes. København: Forlaget Komma, 1982.
- Bartholdy, Nils G.: Cadency of Danish Royal Bastards in the 13th and 14th Centuries. *Proceedings, VIII Colloquium, Académie internationale d'héraldique, Canterbury*, 1993. Canterbury, 1995, s. 97–105.
- Brock, P.: *Den oldenborgske Kongeslægt, især under Enevælden, belyst ved den chronologiske Samling paa Rosenborg Slot*. København: Chr. Steen & Søns Forlag, 1870.
- Grandjean, Poul Bredo: *Dansk Sigillografi*. København: J.H. Schultz Forlag, 1944.
- Grandjean, Poul Bredo: *Danske Herreders Segl indtil 1660. Herunder Lands- og Birkesegele*. København: J.H. Schultz Forlag, 1946.
- Grandjean, Poul Bredo: *Det danske Rigsvåaben*. København: J.H. Schultz Forlag, 1926.
- Grandjean, Poul Bredo: *Slesvigske Købstæders og Herreders Segl indtil 1660. Herunder Landskabers Segle*. København: J.H. Schultz, 1953.
- Grønder-Hansen, Poul: *Søren Abildgaard (1718-1791). Fortiden på tegnebrættet*. København/Odense: Nationalmuseet/Syddansk Universitetsforlag, 2010.
- Krog, Ole Villumsen (red.): *Kongelige glas: udstilling af drikkeglas, glasservicer og pokaler gennem 400 år*. København: Christiansborg Slot, 1995.
- Kulturhistorisk leksikon for nordisk middelalder, bd. X, København: Rosenkilde & Bagger, 1965.
- Lindgren, Uno: *Heraldik i svenska författningar. En*

vapenrättslig översikt från medeltiden till våra dagar. Lund: C.W.K. Gleerup, 1951.

- Nevéus, Clara & Vladimir A. Sagerlund: *Våra landskapsymboler. Våpen, djur och blommor*. Lund: Historiska Media, 2007.
- Nevéus, Clara: *Ny svensk vapenbok*. Stockholm: Riksarkivet/Streiffert & Co Bokforlag, 1992.
- Petersen, Henry: *Danske kongelige Sigiller samt sønderjydske Hertugers og andre til Danmark knyttede Fyrsters Sigiller 1085–1559*. Udgivne af A. Thiset. København: C.A. Reitzel, 1917.
- Pontoppidan, Erik: *Den danske Atlas*. Tomus III, 1767.
- Schøller, Carl-Gustav: *Hærens afdelingsmærker efter 1945*. Frederikssund: Forlaget Thorsgaard, 1991.
- Svane, Erling: *Det danske Rigsvåben og Kongevåben – udvikling og anvendelse*. Odense University Studies in History and Social Sciences vol. 160. Odense: Odense Universitetsforlag, 1994.
- Thiset, Anders & P.L. Wittrup: *Nyt dansk Adelsleksikon*. København: Vilh. Trydes Boghandel, 1904.
- Thiset, Anders: Skaanske By- og Herredsvåaben i den danske Tid. *Historisk Tidsskrift for Skåneland*, 1903. (Genoptryk: Dansk-Skaansk Forening, København, 1976).

Hjemmesider

- <http://www.aeroekommune.dk/kommunen/fakta-om-kommunen/aeroe-kommunes-vaaben> (Tilgæet d. 1. februar 2016).
- http://www.denstoredanske.dk/Dansk_Biografisk_Leksikon/Historie/Gehejmearkivar/Jacob_Langebek (tilgæet d. 1. februar 2016).
- http://www.denstoredanske.dk/Dansk_Biografisk_Leksikon/Historie/Genealog/Terkel_Klevenfeldt (tilgæet d. 1. februar 2016).

Diskret selvpromovering i Gelre

Af Steen Clemmensen

TITLE: Discreet selfpromotion in Gelre.

ABSTRACT: The *Gelre* armorial contains two pictures, one on the single sheet fo. 122r of its compiler Claes Heinenzoon wearing the arms of the Duke of Guelders, and one portraitlike pen-drawing on fo. 26r of a German Emperor with presumably seven Electors placed across the tip of a folded sheet with fo.33 at its end. Considering the places of both in the physical structure of the armorial and their relation to the contents, it is most likely that the former portrait was included among a number of blank sheets and later additions, and that the latter was chosen to head the armorial. The sheet of fo.26/33 enclose a quire with segments of arms of vassals of the Electors, the last of which continues on the next quire. The person with the imperial crown and orb has three archbishops on his right, a king and two long-robed men on his left and a chubby figure in shirtsleeves holding a rod in the foreground. There was only one king among the Electors, that of Bohemia, and only one person within reasonable time that was not simultaneous Emperor and King of Bohemia. That was Wenzel of Luzembourg (d.1419) from his deposition as King of The Romans in 1400. The central figure must be his successor Rupert of the Palatine, who reigned 1400-1410, when he was succeeded by Sigismund, brother of Wenzel. The five other Electors are then accounted for. The chubby figure in the foreground must then be another portrait of Claes Heinenzoon – placing him as Ruyers King of Arms among the mighty and as member of the finest in the society.

KEYWORDS: Armorial, rolls of arms, miniatures, portraits, Gelre.

AUTHOR INFORMATION: Steen Clemmensen, cand.scient., AIH, info@armorial.dk

Selv om Gelre's våbenbog hører til de mest kendte, er udgivet tre gange, og har været objekt for talrige artikler, rummer den stadig overraskelser.¹ Pergamentmanuskriptet, som opbevares på Det Kongelige Bibliotek i Bruxelles, er i dag opdelt i fem bind (ms.15652–15656) i omtrent A5 format (220x140 mm), men hvordan de er opdelt, kan man ikke se

af de trykte udgaver. Man kan heller ikke se, hvordan de enkelte sider er samlet i ark og læg – med mindre man falder over side 278 i Christiane van den Bergens-Pantens udgave.² Leger man lidt med denne tabellariske oversigt over læggene, kan man se, at der er indsat enkeltblade og foldede ark. Man kan også se hvor de enkelte afsnit fysisk begyn-

der og slutter, samt hvor der er blanke sider. Kigger man desuden på de fotografiske gengivelser, ser man, at tre forskellige skrivere har bidraget til den litterære del på fo. 1–25. De sidste blade (fo. 112–124) er enten blanke eller indeholder senere tilføjelser. Ud fra sammenhængen mellem struktur, medvirkende og indhold kunne der skrives en længere udredning om hvorvidt våbenbogen er tilrettelagt som en samlet enhed eller blot med tiden er blevet til en sammenbinding af forskellige småmanuskripter, samt om formålet har været kommercielt eller privat.

Det skal dog ikke være her. Emnet er derimod to tegninger, som egentlig ikke hører til i en våbenbog. Den ene tegning findes på forsiden af et enkeltblad (fo. 122r, figur 1), og forestiller en let buttet mand med hat, skjorte, dolk i bæltet og iført våbenkappe. På bagsiden af bladet er der i øverste venstre hjørne en tegning af greven af Foix's våben. Da vi, som ikke har set manuskriptet, kun har det sort-hvide foto til rådighed, kan vi ikke være helt sikre på, om Foix-våbenet blot er klæbet på en blank side under restaurering. Der er almindelig enighed om, at den farvelagte tegning forestiller våbenbogens ophav Claes Heinenzoon som herold hos hertugen af Geldern. Da der er tale om et enkeltblad indsat i et i øvrigt irrelevant tillæg i slutningen af en sammenbinding, ville man i almindelighed sige, at dets tilstedeværelse er tilfældig. Men det er jo praktisk at have et billede af ophavsmanden, uanset hvor utydeligt det er.

Den anden tegning (fo. 26r, figur 2) er kun let laveret, men med ansigter tegnet i portrætkvalitet. Den forestiller efter litteraturen den tysk-romerske kejser og de syv kurfyr-

Ill.1: Claes Heinenzoon som herolden Gelre. Gelre våbenbogen, fo. 122r.

Claes Heinenzoon as the herald Gelre. Gelre armorial, fo. 122r. Foto: Bruxelles, Bibliothèque royale Albert 1er.

ster, men ingen har indtil nu prøvet at identificere personerne.³ Men inden det forsøges, så bør der kigges på de fysiske forhold. Set for sig selv sidder tegningen øverst på et (formentlig) let beskåret foldet ark (fo. 26 og 33). Dette ark udgør svøbet på et læg, hvor der er indsat et blankt foldet ark (fo. 30–31) mellem 29v og 32r. Ud over tegningen indeholder lægget fem segmenter, som alle vedrører vasaller af kurfyrster eller kejserens hovedvasaller. På fo. 26v findes segment 01

Ill. 2: Laveret pennetegning af den tysk-romerske konge (med kejserkrone), 6 kurfyrster og en herold. Fra venstre: de tre ærkebiskper af Köln, Mainz og Trier; Ruprecht af Pfalz (konge 1400–1410); Wenzel af Luxembourg (d.1419), konge af Böhmen; Jobst af Luxembourg (d.1411), markgreve af Brandenburg og Mähren; Rudolf af Sachsen (d.1419). I forgrunden herolden Gelre med embedsstav. Gelre våbenbogen, fo. 26r.

Pen and wash drawing of the Holy Roman King (with imperial crown), 6 Electors and a herald. From left: the archbishops of Cologne, Mainz and Trier; Ruprecht of Pfalz (king 1400–1410); Wenzel of Luxembourg (d.1419), king of Bohemia; Jobst of Luxembourg (d.1411), margrave of Brandenburg and Moravia; Rudolf of Saxony (d.1419). In front the herald Gelre with a staff of office. Gelre armorial, fo. 26r. Foto: Bruxelles, Bibliothèque royale Albert 1er.

med kejseren og 11 tysk-romerske fyrster, på 33r er der 11 våbener og 4 blanke skjolde, som udgør sidste tredjedel af segment 04 for kurfyrsten af Trier's vasaller, på bagsiden, fo.33v, følger den første del af segment 05 Böhmen. Bortset fra tegningen så er alle våbener indført kontinuerligt i lægget, som det i dag foreligger. Hvordan skal man tolke dette? En mulighed er, at herolden har fået en professionel tegner til at lave et introduktionsbillede til sin nyprojekterede bog. I så fald må kunstneren have deltaget i et møde, hvor både kejseren og kurfyrsterne har været til

stede. Som alternativ kan herolden have brugt en tegning, han allerede ejede, som startmateriale. Den sidste mulighed er mindre sandsynlig, da tegningen er sat på tværs af toppen af det relativt lille ark. I begge tilfælde vil en identifikation af personerne have betydning for dateringen af våbenbogen. Ud over at være i tjeneste hos en hertug af Geldern og hos wittelsbacher greve-hertugerne af Hainaut-Holland og Bayern med arbejdsnavnene Gelre og Baiern, havde Claes Heinenzoon også fra 1405 en kejserlig udnævnelse som våbenkonge for Ruyers

eller Ruwieren, en heraldisk-administrativ region langs det mellemste stykke af Rhinen.⁴ Det sidste synes at have været afgørende for prioriteringen af våbenbogens opbygning, omend visse dele af bogen kan være byttet om.

Tilbage til selve tegningen. Hvem forestiller portrætterne? Den tveskæggede kejser kunne være alt fra Karl IV (d.1346) til Sigismund (d.1437), selv om sidstnævnte i reglen vises med et tættere klippet skæg. De tre ærkebiskop-kurfyrster er ikke til megen hjælp uden tilgængelige portrætter eller våbenskjolde. Af de fire formodede verdslige kurfyrster skiller to sig ud. Den lille buttede fløjmand er i modsætning til de øvrige ret kortskørtet og i skjortearmer. Hører han egentlig til i dette fornemme selskab af formelt klædte stormænd? Den anden specielle person bærer krone. Nu er der noget at holde sig til. Der er kun én konge blandt kurfyrsterne – kongen af Böhmen. Hvis det ikke kun er en allegori, må dette faktum kunne bruges. Det portrætlignende taler imod en ren allegori.

I det meste af den ovenfor skitserede periode var kejseren også konge af Böhmen.⁵ Den eneste ikke-kejser konge var Wenzel af Luxemburg (1361–1419) efter, at han måtte træde tilbage som tysk-romersk konge i 1400. Når det er tilfældet, så er der kun to mulige centralpersoner. Lillebror Sigismund, som blev valgt til tysk-romersk konge i 1410, synes at være for sent i forhold til den generelle opfattelse af våbenbogens tilblivelse og ophavsmandens levetid. Konklusionen må derfor blive, at den centrale person med krone, sværd og rigsåble er wittelsbacheren Ruprecht af Pfalz (1352–1410), som

efterfulgte Wenzel i 1400. De resterende seks kurfyrster levede alle i Ruprechts regeringsperiode, så tidsrummet kan ikke indskrænkes mere. På kejserens højreside må det være Johan af Nassau for Mainz 1397–1419, Friedrich af Saarwerden for Köln 1370–1414, og Werner af Falkenstein for Trier 1388–1418. På venstresiden ses Wenzel med kongekrone, dernæst formentlig hans fætter Jobst af Luxemburg (1351–1411) for Brandenburg, som han havde i pant eller forlening af fæteren, den senere kejser Sigismund, og endelig askanieren Rudolf (III) af Sachsen (>1370–1419).

Skønt Wim van Anrooij mener at våbenbogen er påbegyndt i 1395, og at Gelre allerede da havde Ruyers-titlen, peger ovennævnte på at våbenbogen blev påbegyndt efter 1400 og måske parallelt med de litterære tekster fra 1402/05. Anrooij fremhæver også Gelres kontakter til de fremragende bogkunstnere brødrene Maelwael fra Nijmegen, særlig Herman, som ophavsmand til tegningerne.⁶

Tilbage står at identificere den lille buttede på fløjen, som ikke kan være en kurfyrste. Sammenligner man de to tegninger, så er der en vis lighed i kropsfigur, skjorte, og bælte med dolk, så mon ikke det er Claes Heinenzoon (c.1345–1414), som diskret gør opmærksom på, at han ikke blot er manden bag denne våbensamling, men også en del af det rigtig gode selskab.

Noter

- ¹ Se anmeldelsen af Michel Popoff: *Armorial de Gelre* (2012) i *Heraldisk Tidsskrift*, 2013, no.107, side 329–331, samt Wim van Anrooij: *Gelre Herald and Late Medieval Chivalric Culture, Coat of Arms*, 1992, no.160, side 337–344.

- 2 Christiane van den Bergens-Panten: *Gelre. B.R. Ms- 15652-56*, Leuven 1992, et genoptryk af Paul Adam-Evens redigering med tillæg af en sort-hvid fotografisk facsimile og F. Lynas kommentar i bibliotekets katalog fra 1936.
- 3 Wim van Anrooij: Armorial, heralds and heraldry around 1400. The importance of the manuscript and the cultural-historical context. I: A.M.J. van Egmond & C.A. Chavannes-Mazel (Eds.): *Medieval art in the Northern Netherlands before Van Eyck. New facts and features*. Utrecht 2014, side 118–129, 126.
- 4 Så vidt vides har ingen kunnet bestemme hverken den eksakte udstrækning af Ruyers eller art og omfang af embedets beføjelser. For the Ruyers titel, se Anrooij, side 127, i note 3.
- 5 Da billedet viser den centrale person med lukket kejserkrone, bruges titlen kejser uanset om personen kun var valgt som tysk-romersk konge eller kronet i Rom.
- 6 Wim van Anrooij: The *Gelre Wapenboek* and its most important miniatures. I: Masters and Miniatures. Proceeding of the congress on medieval manuscript illumination in Northern Netherlands in Utrecht 1989, *Netherlands Illuminated Manuscripts*, 1991, bind 3, side 295–299.

Heraldica varia

Stander til Valeur-Jensen Stamford Denmark Race

Valeur-Jensen Stamford Denmark Race er en årlig kapsejladss afholdt i Stamford på Long Island Sounds nordkyst i USA. Det er en af de største dagsejladser i Long Island Sound med cirka 100 både på linien.

Den første kapsejladss blev afholdt i 1966 som del af en "Stamford Denmark Friendship Week". Kapsejladss blev til en årlig begivenhed, og i 1976 deltog Regentparret. Prins Henrik deltog igen et par gange i 80erne og 90erne og blev æresmedlem af Stamford Yacht Club.

I år fejrede vi kapsejladssens 50 års jubilæum den 13. september, og som lokal dansker og sejler var jeg blevet involveret i planlægningen.

Planlægningsudvalget fik den idé at designe en særlig stander for kapsejladss. Standeren ville løse to problemer:

- Forenkle kapsejladssens grafiske identitet. Fire organisationer er involveret i kapsejladss: Stamford Yacht Club, Stamford Sail and Power Squadron, Kongelig Dansk Yachtklub og det Danske Konsulat

i New York. Det betyder fire logoer at "lege" med. Med en særlig stander kunne vi bare bruge den i stedet for.

- Give deltagerne en særlig souvenir fra 50 års jubilæet.

Problemet var så: Hvordan skulle denne stander se ud?

Jeg kontaktede straks Heraldisk Selskabs formand Peter Kurrild-Klitgaard for at søge hans råd. Peter var interesseret i opgaven, og vi talte om at kombinere Dannebrogskorset med Stamford Yacht Clubs standerdesign. Som ventet kom Peter med en meget elegant løsning: Et hvidt kors på rødt, men så med to mindre hvide striber rundt om korset, i stil med Stamford Yacht Clubs standerdesign.

Med hensyn til standerens form valgte vi en særlig splitflagsform hvor flagets bredde tilspidses lidt. Traditionelt er det den flagform som bliver brugt blandt sejlere i USA for ejerflag og andre flag som ikke er for en sejlklub. Sejlklubstandere er typisk trekantede. Da kapsejladss ikke er en sejlklub

Ill. 1. Problemet i en nøddeskal, illustreret i en montage om kapsejladsen i Stamford Yacht Club: Den nye stander i centrum giver kapsejladsen sin egen identitet så vi ikke behøver at bruge standerne for de klubber som medvirker i planlægningen; til venstre: KDY, nederst: Stamford Sail and Power Squadron, til højre: Stamford Yacht Club.

The issue in a nutshell, brought to life in a display case about the race at Stamford Yacht Club: The new burgee in the center gives the race its own identity so that there no longer is a need to use the burgees of the clubs organizing the race; left: KDY, below: Stamford sail and Power Squadron, right: Stamford Yacht Club.

men kun en begivenhed, syntes vi det var den rigtige form at bruge. Formen med splitten minder også lidt om det danske yachtflag, som jo er et splitflag med bogstaverne "Y.F." i feltet øverst til venstre.

Jeg lavede så en tegning for at illustrere Peters idé. "Bedre end jeg ventede" var Peters korte men entusiastiske svar da jeg sendte ham tegningen. Så var den ordnet.

På basis af designet fik vi syet standere til deltagerne. Vi udviklede også et logo til kapsejladsen som blev brugt på kapsejladsdokumenter, internetside, og "skipperposer" som det danske bureau VisitDenmark var så venlige at levere. Som nævnt gjorde det nye logo at vi nu ikke længere behøvede at bruge

Ill. 2. Vi udarbejdede et logo på basis af den nye stander; logoet blev brugt på skipperposer, sejladsmateriale, webside, o.s.v.

We developed a logo based on the new burgee; the logo was used on skipper bags, race documents, the website, etc.

logoerne for de fire organisationer involveret i kapsejladsen, og kunne nøjes med kun at nævne organisationerne i vores materiale.

Sejladsen var en succes, og standeren var populær blandt deltagerne. Vi regner med at blive ved med at bruge den til kapsejladsen fremover. Så tusind tak til Peter for en strålende idé som har vakt stor glæde her i Stamford!

Ove Haxthausen

Heraldisk litteratur siden sidst

Ny heraldisk håndbok for den katolske kirke

Andrea Cordero Lanza di Montezemolo og Antonio Pompili: *Manuale di Araldica Ecclesiastica nella Chiesa Cattolica*. Med forord av Pier Felice degli Uberti. Citta del Vaticano, Libreria Editrice Vaticana, 2014, ISBN 978-88-209-9239-2. 206 sider. Illustrert. €24.

Gitt heraldikkens stadig aktuelle rolle i den katolske kirke kan det forundre at ikke flere forfattere har befattet seg med emnet. Kanskje er årsaken en viss ærefrykt for erkebiskop Bruno Heims monumentale verker i etterkrigstiden, spesielt hans *Wappenbrauch und Wappenrecht in der Kirche* (1947) og *Heraldry in the Catholic Church: Its origins, Customs and Laws* (1978).

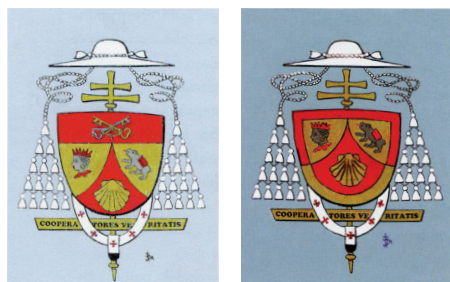
Så er det derfor gledelig at kardinal Montezemolo og sogneprest Antonio Pompili har ønsket å markere ett-års jubileet for pave Franciscos tiltredelse med utgivelsen av denne heraldiske håndboken. Den fokuserer naturlig nok på den romersk-katolske kirke, men flere avsnitt er dedikert de østlige katolske kirker samt de til kirken tilknyttede ridderordener.

Boken er inndelt i seks kapitler. Foruten en nyttig historisk oversikt over heraldisk praksis innenfor den katolske kirke og en *grammatica* med heraldiske regler og defi-

nisjoner, er kanskje den mest interessante delen kapittel 5, Sintassi, som gir praktiske råd og vink til prelater som ønsker å anta våpen. At en slik praktisk håndbok kan være til nytte, illustreres med en mengde illustrasjoner av nyere bispevåpen hvor forfatterne kommenterer eksempler på både heldige og mindre heldige kreasjoner.

Blant de mindre heldige gjengis enkelte overleste våpen, samt flere med manglende kreativitet i valg av skjoldfigurer, en praksis som anmelderen forøvrig også har kunnet observere innenfor den protestan-

tiske kirke i Skandinavia hvor de samme elementer går igjen og igjen. Skylden kan sjelden tillegges den heraldiske kunstner, men bunner nok oftest i den nyutnevnte biskops manglende kunnskaper og følelse for heraldikkens historie og funksjon (samt en god porsjon biskoplig påståelighet).

Efter nedleggelsen av den katolske kirkes Heraldiske Kommisjon i 1960, er dagens praksis hjemlet i en instruks fra 1969 over våpenbruk for kardinaler, biskoper og prelater, hvor kuriøst nok den relevante paragraf kun omhandler våpenbruk for kardinaler og biskoper. I praksis er også våpenbruk blant lavere prelater nærmest opphørt, selv om en viss interesse fortsatt finnes på institusjonelt nivå blant menigheter, klostre og confraternità.

I parentes bemerket ble erkebiskop Heim av sin venn Johannes XXIII tilbudt embede som Vatikanets heraldiske rådgiver, men takket nei og frarådet samtidig dannelsen av et slikt embede som han mente ville være ødeleggende for heraldisk kreativitet. Mon han ville mene det samme idag?

Et glossarium på over 100 sider komplementerer teksten med glosser blant de mest benyttete innenfor den eklesiastiske heraldikk. I et tillegg er medtatt både pave Bene-

dict XVI's våpen utarbeidet av kardinal Montezemolo, samt to av hans forslag til våpen for Benedict som emeritert pave. Ingen av disse forslagene er imidlertid i bruk.

Fig. 1. In an appendix the coat of arms of Pope Benedict XVI as pope as well as two of cardinal Montezemolo's proposals for coat of arms of the pope emeritus are included. None of the proposals for the pope emeritus are in use.

dict XVI's våpen utarbeidet av kardinal Montezemolo samt den sammens interessante utkast til modifisert våpen for denne som pave emeritus.

Kardinal Montezemolo har det til felles med erkebiskop Heim at de var medlemmer av Vatikanets diplomatiske korps (Heim var en periode også Apostolisk Delegat i Skandinavia) foruten at de begge komponerte pavelige våpen; Bruno Heim for Johannes XXIII, Paul VI, Johannes Paul I og II, og kardinal Montezemolo for Benedict XVI. De mest omstridte kreasjonene er nok Heims våpen for Johannes Paul II med bruk av bokstaven M i våpenet med bakgrunn i polske heraldiske tradisjoner, og Montezemolos våpen for Benedict XVI med mitra istedenfor den pavelige tiara, bruk av naturfarver og introduksjon av pallio (pallium) i det pavelige våpen.

Kardinal Montezemolo, født som Nobile Andrea Lanza Cordero dei marchesi di Montezemolo (slekten kommer fra Piedmont hvor betitlede slekter benytter den føydale stedstilknytning som etternavn i dagligtale), er opprinnelig utdannet arkitekt og virket i privat praksis før han slo inn på den kirkelige løpebane. Og kanskje kan man også i hans heraldiske arbeider ane ar-

kitektens disiplinerte former. Antonio Pom-pili er foruten å være sogneprest til Pave San Martino I menigheten i Roma forfatter av en rekke heraldiske arbeider.

I sum, en interessant bok, rikt illustrert i farver med tiltalende lay-out og til en overkommelig pris som vil finne sin naturlige plass i bokhyllen ved siden av Bruno Heims verker.

Audun Lem

Kirkelig heraldikk i tysk tapning

Simon Petrus, o.praem.: *Heraldisches Handbuch der Katholischen Kirche*. Battenberg Verlag, Regensburg, 2016, ISBN 978-3-86646-128-4. 294 sider. Illustrert. €29,90

Simon Petrus, o.praem er født i 1966 og het opprinnelig Simon Burbach før han trådte inn i Praemonstratenserordenen. Han har her levert en nyttig og hensiktsmessig håndbok for heraldikere og heraldisk interesserte i mange kretser, selv om boken i første omgang er som tittelen tilsier en håndbok for de som befatter seg med kirkelig heraldikk og da spesielt med heraldikken innenfor den katolske kirke. Forfatteren behandler systematisk de forskjellige hovedpunkter som er aktuelle i katolsk kirkelig heraldikk og legger grunnlaget med å besvare spørsmålet *Warum überhaupt ein Wappen?* før han tar for seg de dekreter som styrer heraldikken i den katolske kirke. Mange lesere vil vite å sette pris på at dekretene her er gjengitt på tysk og ikke latin. Videre behandles de forskjellige timbreringer som kan benyttes for katolske

geistliges våpen før forfatteren tar for seg de forskjellige kategoriene geistlige fra pave til diakon som man finner innen den katolske kirke, de forskjellige kirkelige enheter og en gjennomgang av hvordan man kan skape et våpen. Håndboken er god å bruke, er gjennomillustrert og med et godt noteverk. Forfatteren har valgt å benytte fotnoter istedetfor sluttnoter, hvilket er et lykket valg i denne sammenheng. De rike illustrasjonene av eldre og nyere våpen gjør at brukeren hurtig kan sette seg inn i både hvordan det bør være i dag – og hvordan det har vært tidligere. Som håndbok vil den være nyttig ikke bare innen den katolske kirke, men i like stor grad om ikke større for de forskere og interesserte legfolk som kan benytte denne håndbok til å identifisere gjenstander, bøker og dokumenter som er utsmykket med kirkelig heraldikk i en eller annen form. Den omfattende, men ikke komplette bibliografien i boken gjør det mulig for den interesserte leser å foreta presise dypdykk i den etterhvert så omfattende litteraturen som behandler forskjellige aspekter av kirkelig heraldikk. Det er en glede å se at stadig flere forfattere bidrar til å fylle tomrommet etter erkebiskop Bruno B Heim på dette felt. Det hadde vært ønskelig at for eksempel en sentral forfatter som Michael Francis McCarthy hadde vært representert med flere av sine viktige verk om katolsk heraldikk enn med kun den ene boken som er referert. Allikevel er dette et vesentlig bidrag til kunnskap om kirkelig heraldikk innen den katolske kirke. Man kan bare håpe at det kommer flere heraldiske arbeider fra Simon Petrus' hånd.

Kaare Seeberg Sidselrud

Jan von Konow 1922–2016

Jan von Konow föddes i Helsingborg som son till kapten Thor von Konow och Dagny Tham. Han tog studenten i Stockholm 1941 och blev liksom många i hans generation reservofficer under kriget. Det militära engagemanget var en viktig del av hans liv inte bara som reservofficer utan också såsom aktiv i den försvarspolitiska debatten och genom tjänstgöring vid flera arbetsplatser med anknytning till Försvarsmakten.

Studierna i historia vid Stockholms högskola avslutades med en filosofie licentiatexamen 1957, men redan 1950 hade han påbörjat en lärargärning i Försvarets breviskola. Han var också under många år en uppskattad lärare i militärhistoria vid Krigsskolan Karlberg. Efter olika tjänster inom förlagsvärlden efterträdde han 1975 C. G. U. Scheffer som statsheraldiker vid Riksarkivet. Under Jan von Konows tid som statsheraldiker skapades många nya kommunvapen och även några kungliga, vilka han presenterade efterhand i artiklar i denna tidskrift. Utvecklingen av den militära heraldiken var också en fråga som engagerade honom, även efter det att han lämnat tjänsten som statsheraldiker. Jan

von Konow deltog även i det internationella samarbetet såsom ledamot av Académie Internationale d'Héraldique och framträdde med föredrag vid kongresserna i Köpenhamn (1980) och Helsingfors (1984).

Riksarkivets heraldiske konstnär var vid denna tid Bror Jacques de Waern, men samarbetet mellan denne och hans chef fungerade dåligt och slutade med en rättsprocess som gick vidare till Svea hovrätt, där dock von Konow friades från alla anklagelser. Efter konflikterna på Riksarkivet flyttade von Konow sin verksamhet till Armémuseum, där han blev 1:e intendent 1981 och avslutade yrkeskarriären som dess styresman 1985–1989.

Jan von Konow var en flitig skribent och verksam ända in i det sista. Strax efter hans bortgång publicerades *Huset Habsburg*, som blev det sista av hans många verk. Merparten av produktionen är av militärhistorisk och biografisk art och ett heraldiskt perspektiv förekommer i många av dem.

*Henrik Klackenborg
statsheraldiker*

Vejledning til forfatterne

Manuskripter indsendes til redaktionen i ét eksemplar, mens forfatteren selv beholder en kopi. Redaktionen påtager sig intet ansvar for uopfordret indsendte manuskripter, billeder m.m., men returnerer i øvrigt billedmateriale efter brugen.

Manuskripter maskinskrives på A4-ark med 1 ½ linjes afstand og 4-5 cm bred margen. Forkortelser bør så vidt muligt undgås (altså ikke H.T. eller lignende, men: Heraldisk Tidsskrift). *Referencer og litteratur* samles efter artiklen eller indsættes evt. i *Noter*. Egentlige artikler skal være forsynet med et *abstract* på engelsk. Normalt skal dette være på 100–200 ord – ca ½ trykside. I tillæg til dette sammendrag skal der foreligge forslag til nøgleord (*keywords*), dog ikke flere end max. 5–10 ord pr. artikel.

Artikler og anmeldelser sendes elektronisk tillige med en udskrift på papir. Det digitale materiale kan om nødvendigt sendes på CD/DVD. Den elektroniske tekst leveres som Word eller RTF. Hvis tekst og billeder tilsammen har en datamængde på under 20 MB, kan det digitale materiale dog sendes som e-post. Den elektroniske tekst bør kun vise én teksttype, altså uden kursivering, fed type eller understregninger. Sådanne markeringer kan derimod angives i det vedlagte manuskript. I den elektroniske tekst må der ikke bruges automatisk orddelingsfunktion eller tabulator ved linjeskift. Der må ikke forekomme blanke linjer mellem afsnittene. Der skal bruges automatisk funktion til slutnoter. I papirudskriften kursiveres titler på bøger og tidsskrifter, der henvises til, og forfatternavn, titel og udgivelsesår og -sted anføres.

Anmeldelser forsynes med overskrift af følgende indhold og med tegnsætning som anført: Forfatterens/forfatternes navn/e: Bogens titel (evt. undertitel eller skriftrække). Udgivelsessted, forlag, årstallet på titelbladet og eventuelle ISBN/ISSN-numre. Antal sider (evt. romertal + arabertal, f.eks. XII, 356 s.). Ved illustrerede værker antal plancher eller blot ill., antal kort. Pris i oprindelseslandets valuta.

Billeder. Billedtekster skrives ligeledes for sig og nummereres fortløbende. Der bruges betegnelsen Ill./ill. både i brød- og billedtekst. Billedernes omtrentlige placering i brødteksten markeres i margenen. Billedforslag med tilhørende undertekster vedlægges samtidig med, at manuskriptet indsendes. Billedteksterne skal foreligge på et af de skandinaviske sprog samt på engelsk. Brugsret til billeder skal være afklaret af forfatter og fotograf/rettighedshaver og skal oplyses samtidig med indsendelse af manuskript med illustrationer.

Håndskrevne rettelser bør ikke forekomme i manuskriptet. Når manuskriptet er godkendt, får forfatteren som korrektur den af redaktionen bearbejdede tekst. Forfatteren kan ikke påregne at få korrektur af den satte tekst. Derefter kan rettelser mod manuskriptet, herunder udvidelse af tekst eller noter, ikke ventes fulgt af redaktionen. Dersom rettelser mod manuskript er tvingende nødvendige, betales de af forfatteren.

Efter udsendelsen af tidsskriftet får forfatteren et antal heraf, svarende til antallet af trykte sider i artiklen.

Societas Heraldica Scandinavica forbeholder sig som udgiver af Heraldisk Tidsskrift retten til at publicere sammenfatninger af artiklerne på selskabets hjemmeside og i internationale forskningsdatabaser. Societas Heraldica Scandinavica forbeholder sig endvidere retten til at genpublicere de trykte artikler på selskabets hjemmeside under "open access" principperne efter en vis karenstid.

Societas Heraldica Scandinavica

Stiftet 1959 i København, er samlingspunktet for alle heraldisk interesserede i Danmark, Finland, Island, Norge og Sverige. Heraldisk Selskab har styrelsesmedlemmer i alle de nordiske lande, og foruden Heraldisk Tidsskrift udsender det skriftserien Heraldiske Studier. Heraldisk Selskabs hjemmeside er på adressen: www.heraldik.org

Heraldisk Selskabs styrelse

FORMAND: Professor, Ph.D. Peter Kurrild-Klitgaard, AIH, FRHistS, Tesdorpfvej 59, DK-2000 Frederiksberg, Danmark – kurrild-klitgaard@heraldik.org

NÆSTFORMAND/SEKRETÆR: Rådman, jur.dr. Martin Sunnqvist, aih, Örajgården, Örja byväg 11 A, SE-261 51 Landskrona, Sverige – sunnqvist@heraldik.org

KASSERER: Underdirektør, Ph.D. Niels Arne Dam – dam@heraldik.org

REDAKTÖR HERALDISK TIDSSKRIFT: Seniorrådgiver, cand.mag. Kaare Seeberg Sidselrud, AIH, FSA Scot, Norge – sidselrud@heraldik.org

REDAKTÖR SKANDINAVISK VAPENRULLA: Heraldisk konsulent, Kgl. våbenmaler, cand.mag. Ronny Andersen, AIH, Amalienborg Slotsplads 7 E, DK-1257 København K, Danmark – andersen@heraldik.org

WEBREDAKTÖR: Fil.stud. Jens Christian Berlin, Sverige – berlin@heraldik.org

REDAKTÖRER ELEKTRONISK NYHEDSBREV: Ronny Andersen og cand.mag. et art. Carl-Thomas von Christiernson, Danmark – christiernson@heraldik.org

SALGSANSVARLIG: Civilingeniør, cand.polyt. Bo Møller, Bækkeskovvej 23, DK-2700 Brønshøj, Danmark – moller@heraldik.org
Ortopædkirurg, dr. med. Halldór Baldursson, Island – baldursson@heraldik.org

Fhv. heraldisk konsulent, seniorforsker, cand.phil. Nils G. Bartholdy, AIH, Danmark – bartholdy@heraldik.org

Teol.stud. Claus K. Berntsen, Sverige – berntsen@heraldik.org

Heraldisk rådgivere, fil.mag. Wilhelm Brummer, aih, Finland – brummer@heraldik.org

Forsker, Ph.D. Øystein Ekroll, FSA, Nidaros Domkirkes Restaureringsarbejder (NDR), Norge – ekroll@heraldik.org

Ph.D. Antti Matikkala, AIH, FSA, FRHistS, Finland – matikkala@heraldik.org

Universitetslektor, jur. dr. Elsa Trolle Önnerfors, Sverige – trolle-onnerfors@heraldik.org

Skrivende medarbejdere i Heraldisk Tidsskrift nr. 114

Heraldisk konsulent, Kgl. våbenmaler, cand.mag. Ronny Andersen, AIH – info@arsheraldica.dk

Fhv. heraldisk konsulent, seniorforsker, cand.phil. Nils G. Bartholdy, AIH – nils.bartholdy@gmail.com

Kurator, cand.philol. Terje T. V. Bratberg – terje.bratberg@gmail.com

Cand. scient. Steen Clemmensen, AIH – info@armorial.dk

Underdirektør, Ph.D. Niels Arne Dam – nad@vector.dk

Marketingkonsulent Ove baron Haxthausen – ovehax@hotmail.com

Statsheraldiker, kammerherre, fil. dr. Henrik Klackenberg, AIH – Henrik.Klackenberg@riksarkivet.se

Assisterende direktør, Ph.D. Audun Lem – Audun.Lem@fao.org

Fvh. førstebibliotekar, cand.real. Harald Nissen – bo.harald.nissen@gmail.com

Seniorrådgiver, cand.mag. Kaare Seeberg Sidselrud, AIH, FSA Scot – sidselrud@heraldik.org

